Bergenposten.

NR.3 september2018 21. ÅRGANG

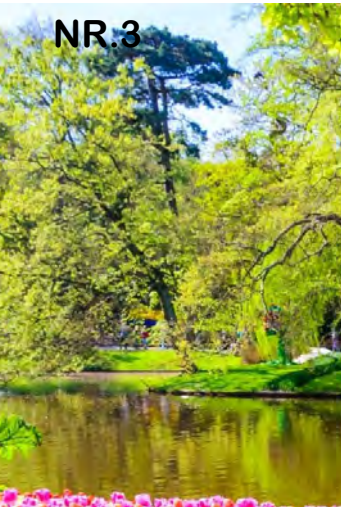

Bergensposten er en publikasjon som har vært utgitt av Statsarkivet i Bergen siden 1998. Dette er det 55. heftet i rekken.

Ansvarlig redaktør: Yngve Nedrebø
Ansvarlig for utforming: Tom Myrvold
Trykk: Statsarkivet i Bergen
Opplag: ca. 1000
Redaksjon avsluttet: Oktober 2018

Forside: Bergen og Amsterdam, vår og høst. Allerede under kong Kristian II fikk handlende fra Amsterdam tillatelse til å handle i Bergen uten borgerskap, og uten å betale skatt, fra isen gikk om våren til tidlig på høsten. Det førte til livlig handel og utstrakt kontakt. Mange av de bergenske kildene er ødelagt av gjentatte branner, men i Amsterdam ligger mange av kildene intakte. Det er et av temaene i dette nummeret.

Høst i Nygårdsparken, Bergen - Norge. Svein Magne Tunli, http://www.tunliweb.no/SM/English/sm_eng.htm Fra Wikipedia.

Kopirettighet:

monica.johansen@gmail.com

ISSN 1501-4436

Bergensposten.

Innhald

Fra redaktøren 2

Yngve Nedrebø:
Fredning av Statsarkivet i Bergen 3

Torbjørn Ødegaard:
Kilder til vestnorsk historie i notarprotokollene
i Gemeente Amsterdam Stadtsarchief 5

Anders Nilsen:
Bergenskortene i Gemeente Amsterdam Stadsarchief..... 12

Tom Hellers:
Fra arkivkort til Word-fil 16

Cecilie Haukedal-Johansen:
Oversikt over notarer som har dkumentert forbindelsen
mellom Amsterdam og Bergen i perioden 1579-1787..... 33

Yngve Nedrebø:
DNA som nytt og nyttig verktøy i slektsgransking 37

Gina Dahl:
Korrupsjonsjegeren Erik Pontoppidan..... 45

Fra redaktøren:

I Bergen er den rekordtidlige, rekordtørre og rekordvarme sommeren nå blitt avløst av en rekordvåt høst. Været gir nå gode forhold for inneaktiviteter, og vi sender ut årets tredje utgave av Bergensposten i håp om at det kan være til glede for leserne i den mørke og våte høsten.

25. mai 2018 ble det formelle vedtaket om freding av Statsarkivet i Bergen kunngjort under en tilstelling i Store Studio, NRK Marienlyst. Statsarkivet var et av 13 bygg under Kulturdepartementet som nå ble fredet. Blant de andre var Erkebispegården i Trondheim og Store Studio på Marienlyst. Vi markerer

I mai 2015 drog en gruppe fra museene og arkivene i Bergen og Hordaland til Amsterdam for å kartlegge deler av kildematerialet i de hollandske notararkivene. Kirsten Utaaker hadde i 1972 gjort et registreringsarbeid der for Bergens Sjøfartsmuseum og hadde vist at de hollandske kildene var fulle av bergensk materiale. Gruppen tok opp igjen dette arbeidet. Initiativtaker til reisen var Torbjørn Ødegaard, og finansieringen ble sikret av Hordaland fylkeskommune og EU-midler.

DNA-testing er blitt populært blant mange slektsgranskere, og ganske visst, det er blitt et fantastisk redskap. Enkelte kan nok også finne grunn til å advare. Gamle hemmeligheter kan avsløres!

Gina Dahl presenterer biskop Erik Pontoppidan som korrupsjonsjeger, en så langt mindre kjent side ved pietisten, forfatteren og skoleforkjemperen.

Årets siste utgave av Bergensposten er planlagt utgitt ved månedsskiftet november/desember.

Yngve Nedrebø

Yngve Nedrebø:
Fredning av Statsarkivet i Bergen

25. mai 2018 ble det markert i Store Studio på Marienlyst i Oslo at Riksantikvaren nå har fredet 13 kulturanlegg fra Kulturdepartementets verneplan. Blant disse 13 anleggene er Statsarkivet i Bergen med administrasjonsfløy og magasinfløy fra det opprinnelige bygget fra 1921. Det kommer etter at Statsarkivet i Bergen har hatt «vernestatus» i nesten 20 år.

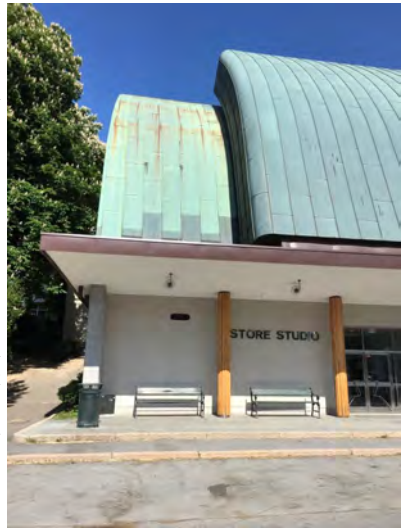

Store Studio 25. mai 2018

Hovedbygget ved Statsarkivet i Bergen er oppført i perioden 1919-1921 og med Egill Reimers (1878-1946) som arkitekt. Reimers var en av de fremste arkitektene fra «Bergensskolen» og han forankret hele sin produksjon i klassisk bergensk byggetradisjon. Statsarkivet i Bergen regnes som et av hovedverkene hans, og han fikk i 1924 Houens fonds diplom for dette prosjektet. Inspirasjonen til utformingen hentet han ikke bare i klassiske Bergensbygg, men også fra Selje kloster, som han hadde hatt ansvar for å restaurere noen år tidligere.

I april 1940 ble anlegget i Årstadveien overtatt av de tyske okkupasjonsstyrkene, som gjorde det til hovedkvarter for Wehrmachts styrker på Vestlandet. Det førte til en del ombygging, og det ble også oppført bunkersanlegg og garasje for antiluftsskyts på tomten. De tyske anleggene er også omfattet av fredningen.

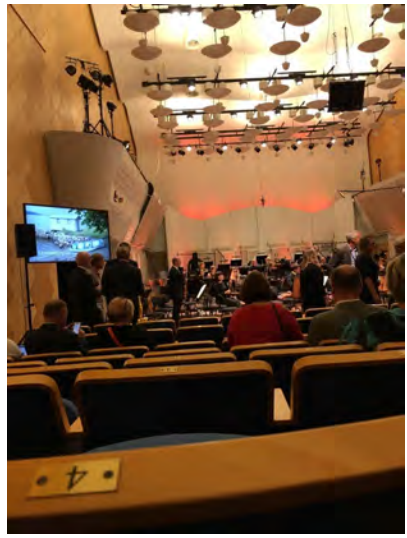

I 1975 ble det bygd et konserveringsbygg, i 1992 et magasintilbygg, og i 2010-2012 et kombinert konserverings- og magasinbygg. I forbindelsen med arbeidene i 2012 ble det opprinnelige bygget restaurert med tilbakeføring til opprinnelig utseende.

Ved den arkeologiske utgraving i forbindelse med nybygget 2010-12 ble det funnet rester av et stort bygg fra 200-tallet og av et fra 700-tallet. Dette antas å være forløpere til kongsgården på Årstad.

Statsarkivet i Bergen, Årstadveien 22, med administrasjons– og magasinbygg fra 1921, og med tilbygg fra 2011.

Fra Kulturdepartementets fredningsplan:

Fredning kompleks

Omfang:

Fredningen omfatter det opprinnelige anlegget fra 1921: Administrasjonsfløyen og magasinfløyen.

Formål:

Formålet med fredningen er å bevare Statsarkivet i Bergen med kulturhistorisk og arkitektonisk verdi som representant for den bergenske monumentale arkitekturen i mellomkrigstiden, og som et viktig eksempel på formålsbygg oppført for arkivverket.

Begrunnelse:

Det opprinnelige anlegget for Statsarkivet i Bergen har høy arkitektonisk verdi. Statsarkivet representerer en viktig fase i utbyggingen av det norske arkivverket etter 1905. Den eldste delen av Statsarkivet i Bergen fra 1921 er representativ for statens arkivbygg fra perioden, både når det gjelder arkitektur og arkivfunksjoner. Anlegget er fortsatt i bruk i samsvar med opprinnelig formål, og har fått flere utvidelser siden første byggetrinn. Utvidelsene er i tråd med de opprinnelige planene og en nødvendighet for arkivverkets funksjonalitet.

Torbjørn Ødegaard:

Kilder til vestnorsk historie i nederlandske notarprotokoller

Et Norvegica-prosjekt Amsterdam & Haarlem, 18.-29. mai 2015. Igangsatt av Kystforlaget v /Torbjørn Ødegaard, utført av Tom Hellers fra Museum Vest. Anders Nilsen fra Bergen Byarkiv og Cecilie Haukedal-Johansen fra Statsarkivet i Bergen. Prosjektet er finansiert av Finansiert av Hordaland fylkeskommune/ EU.

Notarprotokollene i Gemeente Amsterdam Stadtsarchief (GASA) har et spesielt rikholdig kildemateriale til vestnorsk handels- og sjøfartshistorie i tidlig ny tid – sett fra et hollandsk ståsted.[1]

I siste halvdel av mai 2015 ble disse kildene nærmere undersøkt av en norsk forskergruppe med støtte fra EU-programmet Leonardo Da Vinci og Hordaland fylkeskommune.[2] Her følger en beskrivelse av notararkivet i GASA, med et spesielt fokus på hva som finnes av kilder til Hordaland og Bergens historie.

Notarprotokollene (*ned.*: ”de notariële archieven”) er en av de viktigste arkivseksjonene i GASA. Notararkivene strekker seg over ca 3,5 hyllekilometer, inneholder rundt regnet 10 millioner aktstykker, med kilder til små og store begivenheter til Amsterdams historie – fra vold i hjemmet til store og viktige forretningstransaksjoner.[3] Det norske materialet har en tydelig handels- og sjøfartshistorisk karakter og gir allsidig informasjon om den hollandske skips-

farten på Norge, i mindre grad om norsk skipsfart på Holland.

Notarene i Amsterdam var en gruppe offentlig utnevnte skrivere som utferdiget offisielle aktstykker på vegne av en klient/kunde (f. eks. en kjøpmann, befrakter, reder eller sjømann), for at klienten kunne få en handling dokumentert og attestert for senere bruk i en rettslig instans. Notarene fikk betalt pr. nedskrevne dokument av den som trengte en slik attestasjon.

Enkelte notarer kunne utferdige så mange som om lag 2000 aktstykker per år og kom slik til å utgjøre en velstående borgergruppe i de nederlandske byene. Omkring 1600 var det 7-8 notarer i Amsterdam, omkring 1800 var tallet steget til rundt 50.

Notaren laget ett attestert dokument til sin klient og videre ett til sitt eget arkiv. Nesten alt av notarens eget materiale er bevart i god stand, med visse unntak fra den tidligste tiden. De eldste protokollene er fra 1578, de yngste fra 1915. Fram til 1800 finnes det i GASA 2,8 hyllekilometer notarprotokoller.

En del av disse kildene speiler den hollandske handelen og sjøfarten på Norge. I notarhandlingene gis det informasjon om fraktkontrakter (med tilhørende informasjon om veksler, last, redere og kapteiner) og sjøforklaringer med opplysninger om skader på skip og last, ulykker, nesten-forlis og totalforlis. Bruk og betaling av norske loser nevnes ofte.

Notararkivene er med sine mange vielsesattester og testamenter også interessante i et migrasjonshistorisk perspektiv.

Per mai 2015 har GASA skannet ca én million dokumentsider som utgjør ca. åtte prosent av det totale notararkivet. De innskannede notarprotokollene kan konsulteres via internett, men mot betaling. Videre kan man bestille skanninger, også mot betaling.

Mindre notararkiv finnes i øvrige nederlandske havnebyer som Rotterdam, Delft, Leiden, Haarlem, Enkhuizen, Hoorn og Meudenblik. Indeksering er blant annet gjort i byarkivene i Haarlem og Leiden. Indekseringsarbeidet pågår fremdeles i Haarlem.

Fra 1960-tallet og til midten av 1980-tallet ble i underkant av ti prosent av kildene i notararkivet i GASA transkribert i sammendrag (ekstrakt på arkivkort plassert i små grå pappesker) av en prosjektgruppe på 25-30 arbeidsledige nederlendere under ledelse av sjefsarkivar Simon Hart. Alle de tidligste kildene fra tiden omkring 1580 ble transkribert i sammendrag. Fra de yngre notarprotokollene ble det bare hentet ut et lite utvalg kilder, og de lett tilgjengelige arkivkortene representerer derfor bare en liten del av et eksisterende kildemateriale.

Det komplette bildet av kilder til vestnorsk historie i notararkivet i GASA kan med andre ord bare gjenskapes ved å gå gjennom samtlige av notarenes kopibøker, noe som nærmest er en uendelig stor oppgave. På den andre siden kan man anta at notarhandlinger med informasjon om norske forhold er overrepresentert i utvalget siden den nederlandske kontakten med Norge var et av sjefarkivar Simon Harts interessefelt, ved siden

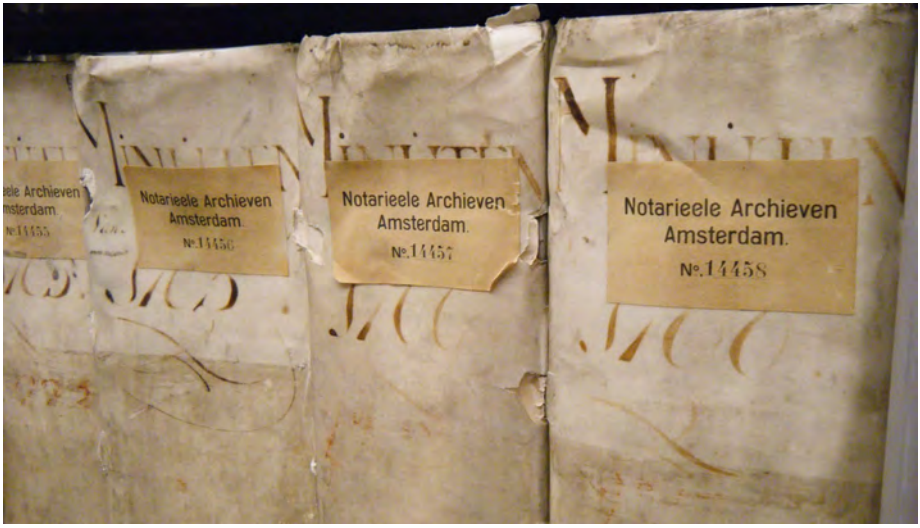

av Baltikum, Østersjøen og Nye Amsterdam. [4]

Simon Hart valgte ut kilden som skulle transkriberes i sammendrag, mens de øvrige i gruppen transkriberte og klassifiserte kilden topografisk etter stedsnavn i kilden. Hver kilde kunne arkiveres flere ganger, avhengig av antall stedsnavn nevnt i notarhandlingen. Tre bokser med anslagsvis 3-4000 arkivkort dekker Norge.[5] Alle arkivkortene er topografisk klassifisert.[6]

Etter nærmere 30 års arbeid med tilgjengeliggjøring av notararkivet, ble transkriberingsvirksomheten avsluttet fordi arbeidet syntes uoverkommelig og det endelige resultat uoppnåelig.

Opplysningene på arkivkortene er som nevnt et sammendrag av den originale kilden.

Som eksempler på fullstendige kilder, dvs. originalkilden som grunnlagsdokumentasjon til arkivkortene, presenteres her tre notarialhandlinger avfotografert i sin helhet, dvs. originaldokumenter som også finnes i transkriberte sammendrag på arkivkortene:

Notar Meulen fra 9. juni 1716, notar Peter Schabaalje fra 1. april 1711 og notar Homrigh fra 8. mars 1762. Den fyldige grunnlagsdokumentasjonen viser tydelig at arkivkortene kun er kilder i sammendrag.[7]

Notarembetet er omtalt av blant annet A. I. Bosma og W. F. H. Oldewelt (se litteraturliste) som begge gir en detaljert innsikt i notarenes virke helt tilbake til senmiddelalder og framover. Hver eneste notar i Nederland er listet opp alfabetisk og etter arbeidssted. Man får innsikt i antall notarutnevnelser pr. år, den enkelte notars virketid og hans språkkunnskaper.

For eksempel får man vite at Cornelis de Grijp, notar i Amsterdam, fra 1653 til 1674, kunne norsk, og at Mourits Kier (notar i Amsterdam, fra 1746 til 1781)

kom fra København.[8] I notarhandlingene til Grijp finnes det for øvrig dokumenter både på norsk og svensk.[9]

Også i Noord-Hollands Archief i Haarlem finnes et vesentlig tilfang av kilder til vestnorsk handels- og sjøfartshistorie, men i betraktelig mindre omfang. Amsterdam Stadtsarchief rommer anslagsvis ti ganger så mange notarprotokoller som de ulike nordhollandske byarkivene tilsammen.[10]

I Haarlem gir kortarkivet, som er topografisk indeksert på samme måte som i AGSA, konkrete henvisninger til de norskrelaterte kildene.[11] De eldste notaraktene i Haarlem er fra 1560-tallet, og denne arkivserien dekker tiden fram til 1812. Nærmere 90 prosent av notarprotokollene fra sjøfartsbyen Enkhuizen (den viktigste sjøfartsbyen etter Amsterdam) er indekserte topografisk, mens notarprotokollene fra enkelte andre nordhollandske byer, som for eksempel Alkmaar, er fremdeles helt ubearbeidet og ikke topografisk klassifisert.[12]

Vedlegg 1:

Notaris: Cornelis van Homrigh

Reference: SAA, archive 5075, inventorynumber 12354, deed 112, 8 March 1762

page 1

Verklaring No. 112

Op den agtsten Maart des jaars zeventienhonderd twee en zestig compareerde voor mij Cornelis van Homrigh, Openbaar Notaris te Amsterdam, bij den Hove van Holland geadmitteert, Jan Tintijen, van Bremen, matroos zijnde van competenten ouderdom en in gemelde Bediening gevaren hebbende op het Schip genaamd de Hoop, daar Schipper op was Pieter Zeeman. En heeft ter requisitie en ten behoeve van De HerenThomas & Adrian Hope, Kooplieden binnen deze Stad, en van degenen dien het verder zouden mogen aangaan voor de opregte waarheid getuigd en verklaard:

Dat hij Deposant en den genoemden Schipper mistgaders het verdere Scheepsvolk met het voormelde Schip (beladen zijnde te Onega met de Balken ende andere Houtwarem, welke alle na behoren en Zeemans gebruik in het zelve Schip zijn gestuwd en geplaatst; zijnde ook het zelve Schip voor, op en na het innemen der gedagte Lading geweest nieuw, hegt en in volkomen staat om Koopmans goederen over Zee te voeren) den zevenden September des gepasseerden jaars 1761 nieuwe Stijl van Onega zijn vertrokken, sterk zijnde een en twintig Koppen, daar onder twee Jongens, gedestineert naar deze Stad Amsteldam.Dat zij hunne Reize met goed, veranderlijk en ook Storm-weer hebben vervolgd waardoor het Schip zo lek geworden is dat het geduurende ieder glas zes honderd steek water wierd gepompt en dat boven dien van hun Scheepsvolk vier Man onder wege gestorven en Zes Man ziek zijnde, men over zulks op den 16.en November des zelven jaars 1761 tot reparatie en om adsistentie van Volk te bekomen, alzo de Equipagie te veel verzwakt was, heeft moeten resolveren om Bergen,

die men meende de naaste en tot reparatie de bekwaamste Plaats te zijn, te zoeken; Dat men dien einde op het Land aanhield en den 30en dito met het limieren van den dag, wanneer men de geheele nacht in een Zware Storm uit het Zuiden, verzeld van Sneeuwbuijen, alleen voor de Fok en Bezaan had moeten bijleggen, zich bevond digt bij de branding van een Holm of Eilandje, genaamd, zo hij Deposant vervolgens vernomen heeft, Holmengrant; Dat men zulks ziende wel aanstonds zijn best deed om van het Land af te wenden doch dat men bereids zo dicht genaderd was dat het Schip in de Branding stiet; Dat door de eerste Stoot de Bodem van het Schip zodanig aan stukken raakte en ontramponeert wierd dat de Lading uit het Schip op het water dreef en dat het Schip vervolgens door meer andere Stoten gantsch verbreizeld wierd; Dat bij die gelegendheid van hun Scheepsvolk zijn gebleven dertien Man, waaronder den Schipper en de andere Officieren en maar alleen geborgen vier Man; te weten hij Deposant benevens den Bootsmansmaat Andries Roelofsen en nog twee Matroozen Carsten Behrens en Christian, welke alle nevens hem Deposant op een van de Scheepszijden zaten en alzo den 21en dito door twee Noordsche Vissers, die bij hen kwamen, zijn gered en aan Land gebragt, alwaar zij zich meer dan veertien dagen hebben opgehouden om zo veel mogelijk te bergen; Waar na zij zich hebben begeven naar Bergen, van waar hij Deposant vervolgens met een Schip alhier is aangekomen;

Dat van het voormelde verongelukte Schip maar alleen eenig ontramponeert Touwwerk, eenige weinige gescheurde Zijlen en twee zware Ankers zijn geborgen; En dat van de Lading, volgens het gerucht, omtrent veertienhonderd Balken, wijd en zijd verstrooijd, op verscheide Plaatzen gevonden en geborgen waren.

Gevende voor redenen van wetenschap, dat hij Deposant ten tijde en in qualiteit als boven op het voorschreve Schip gevaren en alzo deszelfs gedeposeerde zelfs bijgewoond en ondervonden heeft en voorts als in den text; Praesenterende des noods en daar toe erzocht werdende, deze nader met Solemnelen Eede te bevestigen.

Gepasseert in Amsteldam ter praesentie van Hendrik Nieuwenhuijs en Willem Verhel, als getuigen. [Signed] Jan Tintijen, H. Nieuwenhuis, Willem Verhel, Corn. van Homrigh, notaris. Het Recollement, staande agter de grosse, luid als volgd= Wij Burgemeesteren en Regeerders der Stadsarchief Amsterdam, doen cond een jegelijk dien 't behoord Certificerende voor de waarheid, dat voor ons gecompareerd is, Jan Tintijen en heeft bij solemneelen Eede, ten versoeke van Thomas & Adriaan Hope, en ten behoeve van die geene die het verder zoude moogen aangaan Getuijge en verklaart, den Inhoude van de vorenstaande verklaring hem door de ondergeschreve Secretaris voorgelezen waarheid te zijn en daar bij te persisteeren. Zoo waarlijk moest hem Getuijge God almagtig Helpen. des 't oirkonde deeser stede Zegel ter sake hier ondergedrukt

den 9 maart 1762 – was getekend = D. Hooft En stond daar nevens het stads Zegel gedrukt in een witte Ouwel met een papier overdekt.

Sammendrag på norsk: *Jan Tintijen forklarer at skipet han var om bord i, hadde lastet tømmer i Onega i Russland. Skipet var nytt, men sprang lekk under en storm mens det seilte i sydgående retning langs norskekysten. De tok sikte på Bergen. To mann av en besetning på 21 hadde allerede omkommet under seilasen sydover. På øya Holmengrant (Holmengrå?) forliste skipet, og kun fire overlevde med hjelp fra noen lokale fiskere. De overlevende oppholdt seg på øya i 14 dager før de ble fraktet til Bergen og derfra videre til Amsterdam.*

En del av skipsutstyret ble forsøkt berget på den norske øya.

Kommentar: Det ble i tillegg søkt etter mer informasjon i et forsikringsarkiv, men uten hell.

Se:

https://stadsarchief.amsterdam.nl/archieven/archiefbank/indexen/averijgrossen/handleiding/index.nl.html

Noter:

1 Arkivets hjemmeside: https://stadsarchief.amsterdam.nl/

Om notararkivet:

https://stadsarchief.amsterdam.nl/archieven/archiefbank/printversie/30452.nl.pdf

https://stadsarchief.amsterdam.nl/archieven/archiefbank/overzicht/5075.nl.html

2 Forskergruppen bestod av: Cecilie Haukedal-Johansen fra Statsarkivet i Bergen, Anders Nilsen fra Bergen Byarkiv, Tom Hellers fra Museum Vest og Torbjørn Ødegaard fra Kystforlaget.

En studie av kilder til Bergens historie i hollandske arkiver (inkludert GASA) er tidligere gjort av Kirsten Utaaker (4.-11. september, 1972), i regi av Bergens Sjøfartsmuseum.

3 Samtale med *senior medewerker dienstverlening* Harmen Snel (Gemeente Amsterdam Stadsarchief, den 19. mai 2015).

4 Kilder til Øst-Finnmarks historie er kartotekført under ”Lapland”.

5 *Det norske kortkartoteket i GASA (30452):*

BOKS 317 (Viareggio 1620 t/m Noorwegen route):

Noorwegen (ca. 75 transkriberte arkivkort med et utdrag av kilden), Noorwegen Route (ca. 75 ibid.)

BOKS 318 Noorwegen bevrachtning t/m Lammertjes: Noorwegen (ca. 50), Agdenes (13), Akerö (1), Aldefjord (1), Alten (2), Arendal (ca. 10), Berenveinland (ca. 10), Bergen (501), Betlehemhavn (3), Blindsund (ca. 10), Bömmel Fjord (2), Bömmelö (1), Bragernes (ca. 30), Bremnes (2), Brevik (3), Brunlanes (1), Bud (1), Bukken (1), Cloof (1), Drammen (ca. 40), Dröbak (ca. 10), Egerö (2), Egersund (ca. 10), Farsund (ca. 10), Finnmark (2), Flekkefjord (ca. 10), Flekkerö (ca. 30), Foldereid (1), Fossingfjord (1), Galtesund (2), Gamle Hellesund (5), Gouthelm (ca. 10), Grip (1), Grimstad (2), Halden (ca. 15), Hammersund (ca. 19), Hammersund (1), Harnessond (1), Hasvik (5), Helgeland (1), Hellersö (5), Hesnaesö (6), Hitteren (1), Holmen (2), Holmestrand (ca. 19), Holmsu (3), Hvaler (1), Hvitsten (ca. 15), Jan Mazen (ca. 50), Jomfruland (2), Kilsfjord (ca. 10), Kleven

(2), Kongshavn (6), Kopervik (ca. 60), Kragerö (1), Kristiansand (ca, 20), Kristiansund ca. 20), Kvalen (1), Kvinesdal (1), Lammertjes (1).

BOKS 319 (Langesund t/m Statland): Langesund (ca. 200), Larkollen (2), Larvik (ca. 40), Lensviken (ca. 10), Lillesand (2), Lindesnaes (ca. 10), Listerland (ca.10), Lofoten (ca. 10), Loppen (ca. 10), Luffers (ca.10), Lyngør (2), Lysefjord (1), Maerdc (ca. 30), Mandal (ca. 10), Minne (1), Molde (ca. 10), Moldö (ca. 20), Moss (ca. 10), Nevlunghavn (2), Nidaros (1), Nordkapp (98), Nordland (1), Nordmöre (ca. 200), Oksefjord (1), Orkdal (2), Orkdalsören (5), Oslofjord (ca. 200), Ostensjö (1), Österrisör (ca. 30), Östersund (2), Portör (2), Porsgrunn (8), Prestensholm (2), Raevösund (5), Ribevig (1), Risörsund (ca. 15), Rödberg (1), Roemsdaelse Eÿlanden (1), Romsdal (ca. 20), Rösnevåg (1), Röst (2), Sande (2), Sandnesfjord (12), Sandvik (1), Sandviken (3), Sevangerliet (1), Skien (12), Skjernösund (2), Sklinden Vaer (3), Sogndal (2), Sögne (1), Söndmör (1), Sörö (ca. 10), Spitsbergen (ca. 200), Sponsvigen (2), Stangvik (3), Statland (10).

6 For en fullstendig oversikt over stedsnavn i kortkartoteket i AGSA, se: *Index op de aardrijkskundige namen voorkomende in de fiches van de geindiceerede Amsterdamse notariäle protocollen* (maskinskrevet katalog i Noord-Hollands Archief i Haarlem).

7 Se vedlagte DVD med fotos av originale notarakter av Meulen, Schabaalje og Homrigh (sistnevntes dokument transkribert nedenfor, vedlegg 1; for øvrig klassifisert topografisk under *Noorwegen*, ikke Bergen.).

8 Bosma: 173f

9 Bosma: 71.

10 Samtale med arkivar Willem Blok (Haarlem, den 22. mai 2015).

Boks 320 (Stavanger t/m Oostzee/Danzig koopman): Stavanger (ca. 30), Strömsholm (2), Strömsö (9), Sundalsören (2), Svelviken (2), Svenöer (2), Svinesund (ca. 25), Tingvold (2), Tjernagel (3), Tönsberg (ca. 20), Tränen (5), Tromö (4), Tromösund (6), Tromsö (4), Tromsöysund (3), Trondheim (ca. 350), Trondheim Lede (ca. 40), Ulvösund (1), Utsire (2).

11 I kortarkivet til notarprotokollene ligger arkivkort med stikkord under følgende norske stedsnavn: *Aardal, Arendal, Averö, Bergen, Bergen Lede, Björnsund, Bommelö, Bragernes, Breesand, Breidvik, Breisund Dypet, Brunlanes, Bukken en Raa, Christiania, Drammen, Dramsfjord, Dromnes, Egersund, Flekkerö, Fredrikstad, Hammersund, Hellersö, Hellesond, Hitterö, Holmsbu, Jan Maijen Eil., Kaap Jaeder, Kilsfjord, Kopervik, Kristiansand, Kruyshaven, Langesund, Larvik, Liet, Lindesnaes, Listerlandet, Lofoten, Londael, Lijst, Maerdö, Mandal, Markö, Molde, Mosken, Moss, Nomendael, Nordmöre, Nordstrand, Oksefjord, Oostland, Oslo, Oslofjord, Osterrisør, Orkedalsören, Risör Sund, Romsdal, Rosvoer, Sande, Sandö, Simmeren, Skagerrak, Skibsholm, Skien, Skudenes, de Sont, Stathelle, Stavanger, Strömsö, Strudshavn, Sondal, Svinesund, Svelvik, Tönsberg, Treflisleden (Nordmøre), Trondheim, Tromöysund, Vardö, Vossont.*

12 De norske stedsnavnene ovenfor er hentet fra de om lag 500 notarprotokollene fra Enkhuizen – deponert i Hoorn – som samlet strekker seg over 125 hyllemeter. Originalkilder finnes i: http: www.westfriesarchief.nl (mikrofilmer finnes i arkivet i Haarlem. Estimert arbeidstid per kilde er ca 30 minutter; dvs. tiden det tar fra man starter et søk basert på indekskortet til kilden er funnet på mikrofilmen).

Anders Nilsen:
Bergenskortene i Gemeente Amsterdam Stadsarchief

De bevarte notararkivene for Amsterdam strekker seg fra 1578 til 1915, og dekker dermed det som betegnes som Nederlands gullalder på 1600-tallet og inn på 1700-tallet. Det var en periode hvor Nederland dominerte verdenshandelen, med Amsterdam som det mest sentrale økonomiske knutepunktet i Nord-Europa.[13] Arkivene dekker blant annet et langt tidsrom hvor kildetilfanget ved arkivinstitusjonene i Bergen er dårlig som følge av den store bybrannen i 1702. Det aller meste av arkivmaterialet som var skapt i Bergen til da, gikk tapt i brannen.

Simon Harts topografiske register[14] for notarprotokollene i Gemeente Amsterdam Stadsarchief (GASA) inneholder cirka 600 arkivkort som er knyttet til Bergen.[15] Kortene vitner om at notararkivene inneholder et bredt spekter av dokumenter som på ulike måter er knyttet til Bergen. Her finnes blant annet ekteskapskontrakter og testamenter for bergensere.

Men de aller fleste arkivkortene refererer naturlig nok til dokumenter vedrørende sjøfart og handel. Kortene er, i likhet med originaldokumentene, i all hovedsak ført på nederlandsk.

Blant bergenskortene finnes det i tillegg et fåtall som er ført på engelsk. Det er rimelig å anta at disse viser til originalkilder som er ført på engelsk. Ingen av arkivkortene er ført på dansk, men det var i hvert fall en notar som behersket språket. Notaren Cornelis de Grijp, som var aktiv i perioden 1653-1674, skal ha utført aktstykker på dansk.[16] I tillegg til de Grijp var Mourits Kier, som var aktiv i perioden 1746-1781, født i København.[17] Det er ikke dokumenter at han utstedte aktstykker på dansk, men det er rimelig å anta at han behersket språket.

Arkivkortene er ordnet kronologisk, og en del er inndelt i kategorier. Kategoriene er:

beroepen (yrke), med underkategoriene *koopmann* (kjøpmann) og *schipper* (skipper), *route* (rute), *bevrachting*

(frakt) og *zoutvaart* (saltfart). En stor andel av kortene er, av uvisse årsaker, ikke kategorisert. Arkivkortene inneholder et kort sammendrag av originaldokumentet, og gir en detaljert arkivreferanse med navn på arkivskaper (notar), arkivnummer, henvisning til arkivstykke og folionummer eller aktstykke. Kortene inneholder også dato for dokumentets utstedelse.

De mest interessante kildene til Bergens sjøfarts- og handelshistorie vil sannsynligvis være befraktningskontrakter, fullmakter og sjøforklaringer.[18]

Arkivkortene som viser til befraktningskontrakter inneholder mange interessante opplysninger, og virker å være den type dokumentasjon det finnes mest av i det registrerte materialet for Bergen. De inneholder navn og bosted til befrakteren og skipperen, skipets navn og lastekapasitet, skipets seilingsrute, fraktpris og last. Materialet gir et innblikk i handelsmønstre og hvilke bergenske skippere og kjøpmenn som var involvert i internasjonal handel og sjøfart. En tendens, som kanskje ikke er så overraskende, er at det synes å være flere bergenske skippere enn kjøpmenn som framtrer i de kildene som berører farten mellom Nederland og Bergen. Materialet gir også et inntrykk av hvilke varer som ble fraktet til og fra Bergen, selv om det trolig ikke finnes detaljerte lister over all lasten som ble fraktet med et skip i en enkelt kontrakt. En vare som

Arkivkort vedrørende en befraktningskontrakt

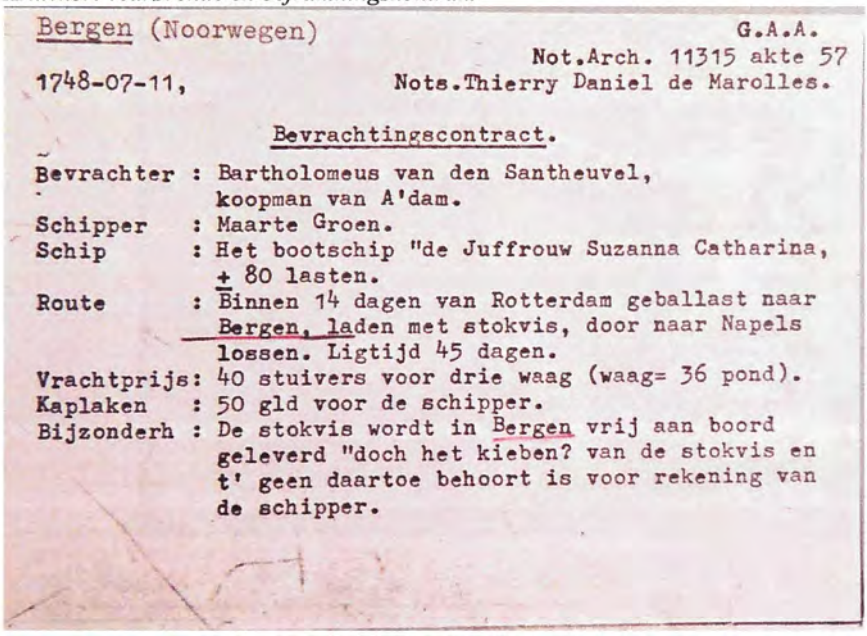

Bergen (Noorwegen) G.A.A.
Not.Arch. 11315 akte 57
1748-07-11, Nots.Thierry Daniel de Marolles.

Bevrachtingscontract.

Bevrachter : Bartholomeus van den Santheuvel, koopman van A'dam.
Schipper : Maarte Groen.
Schip : Het bootschip "de Juffrouw Suzanna Catharina, ± 80 lasten.
Route : Binnen 14 dagen van Rotterdam geballast naar Bergen, laden met stokvis, door naar Napels lossen. Ligtijd 45 dagen.
Vrachtprijs: 40 stuivers voor drie waag (waag= 36 pond).
Kaplaken : 50 gld voor de schipper.
Bijzonderh : De stokvis wordt in Bergen vrij aan boord geleverd "doch het kieben? van de stokvis en t' geen daartoe behoort is voor rekening van de schipper.

går igjen i flere tilfeller er salt, som var en viktig bergensk importartikkel i forbindelse med konservering av fisk, som var Bergens viktigste eksportartikkel.

Fullmaktene (procuratie) som er beskrevet på arkivkort illustrerer handelsforbindelsene både innenlands og på tvers av landegrenser. En kjøpmann i Bergen kunne for eksempel gi en nederlandsk kjøpmann fullmakt til å representere sine interesser når han selv ikke kunne gjør det, eksempelvis i forbindelse med kjøp og salg av varer eller innkreving av utestående beløp.

Sjøforklaringene gir opplysninger om forlis, dødsfall og mindre ulykker og muligens skip som blir kapret. I forklaringene oppgis gjerne navn på skipper og en del av besetningen. I originaldokumentene kan man sikkert finne levende skildringer av dramatiske hendelser til sjøs, og få informasjon om skipsvrak.

Det er som nevnt bare en relativt liten del av notararkivene som er registrert med arkivkort. Det er derfor vanskelig å fastslå hvor mye uregistrert materiale som kan knyttes til Bergen i arkivene. Stikkprøver i originaldokumentene, gjort på bakgrunn av referansene på kortene, viser at skriften til dels er vanskelig å lese. Spesielt gjelder det dokumentene fra før 1700.

Folionummer referansene ser ut til å vise til enkelt dokumenter, som ikke er i samsvar med sidetallene som er påført. Arkivene består av både innbundne og løse dokumenter. En del av notararkivene finnes tilgjengelig på mikrofilm og i digitalisert form. For å få tilgang til originalkildene som er tilgjengelig i disse formatene, må det innhentes tillatelse fra GAA.[19]

Noter:

13 Løyland: 17

14 NL 30452: Archief van S. Hart: (gedeeltelijke) toegang op de notariële archieven op de notariële archieven nr. 318. GAA.

15 Enkelte notardokumenter er beskrevet over flere kort.

16 Bosma:173 de Grijp er oppført som eneste notar som utstedte aktestykker på «noors».

17 Bosma: 174

18 Se eksempler på arkivkort.

19 Digitale kopier kan kjøpes

Arkivkort vedrørende en fullmakt

Bergen (noorwegen) G.A.A.

Not.Arch. 8713/842.
Nots. A. Baars.

1734 mei 7.

Archibald en Thomas Hope, gemachtigden van Luder Schultz. koopman te Bergen in Noorwegen, geven procuratie aan Robert Peniman, koopman in Genua, om voor hun opdrachtgever te vorderen van Benjamin Barband, ook koopman aldaar, al hetgeen hij schuldig is.

(Akte in de Engelse taal).

Arkivkort vedrørende en sjøforklaring

Bergen (Noorw.) G.A.A.

Not.Arch.32/fol.137

1593-08-27 Scheepsverklaring Nots.Jac.Ghijsbertsz

Jan van Sanen,van Bergen in Noorwegen,28 jaar oud, schipper van "de Fortuijn",groot 80 lasten,Hendrick Jansz,33 jaar oud,van Broek in Waterland,stuurman, en Jacob Jansz,van Huijsduijnen,33 jaar oud,lootsman, verklaren ten verzoeke van Octavianus Gondi,uit naam van Francisco Gondi,uit Florence,zijn vader,het volgende.In november 1597 is "de Fortuijn",door Francisco Condi bevracht met rogge,uitgezeild met bestemming Italië.Bij Enkhuizen kwamen zij echter in een een zware storm. Daar brak de ring van het plechtanker en waren zij verplicht om het dagelijks touw en anker te kappen.Zij poogden Amsterdam weer binnen te lopen,doch liepen bij Naarden op het zand.Daar moesten zij rogge overboord zetten om het schip te redden. De totale geleden schade bedroeg f564.-. Toen zij later opnieuw wilden uitzeilen,raakten zij bij Tessel opnieuw in een storm.Zij verloren toen hun tuianker,tuitouw en twee kabeltouwen.Hiervoor hebben zij in Italië een averij ontvangen 53 realen.Getuige is o.a.Jan Bruijninck.

Tom Hellers: Fra arkivkort til Word-fil

Som en del av prosjektgruppens ambisjon om å forberede og legge til rette for en senere eventuell publisering av notarkildene i AGSA, ble omlag 50 av de vestnorskrelaterte arkivkortene i notararkivet valgt ut som det mest hensiktsmessige kildematerialet i en tekstoverføringssammenheng, som forklart nedenfor. De kortbaserte kildene er et sammendrag av originalkilden og dessuten på nederlandsk. Moderne nettbaserte oversettelsesprogram vil kunne angi det viktigste av kildens innhold.

Transkribering av selve originalmaterialet er en mer ressurskrevende og utfordrende oppgave som man kan gjøre ved en annen og en mer budsjettsterk anledning.[20]

På relativt kort tid ble i underkant av ti prosent avtekstmaterialet på kortene fra Bergenseksjonen fra notararkivets topografisk indekserte kortarkiv (se: *Stadsarchief Amsterdam 30452, kartotekekse 318*) lagt over til en word-fil.[21] Selve overføringen ble utført ved bruk av et tegngjenkjenningsprogram som det på nettet finnes flere av, og som er gratis tilgjengelig.[22]

Den benyttede framgangsmåten kan beskrives slik:

I, konverteringsfase:

- Et avfotografert kort ble lastet opp.

- Nederlandsk ble valgt som språk, siden kortene er på nederlandsk.

- Teksten ble konvertert til en word-fil og kildene nummerert i henhold til det avfotograferte arkivkortets nummer, slik det hadde blitt nummerert under fotograferingen.

II, korreksjonsfase:

- Den konverterte teksten på wordfilen sammenlignes med teksten på arkivkortet og feil rettet opp.

- Kvaliteten på fotograferingen av arkivkortet og maskinskriftens tilstand er bestemmende for hvor arbeidskrevende korrekturfasen blir. Tilsmussede og blekete kort med håndskrift og ujevn linjeavstand var de mest utfordrende korrekturmessig sett.

- Den diplomatariske metode er benyttet i korreksjonsfasen, dvs. at kortet og tekstens særtrekk er beholdt konsekvent, som for eksempel dobbelt ordmellomrom, ufullstendig tegnsetting og selve kortets design.

- De fleste av de avfotograferte kortene forleligger i god fototeknisk kvalitet. Kun unntaksvis har overføringen gitt sa mange feil at det er like effektivt å skrive inn hele teksten manuelt. Dette vises best nedenfor, hvor to eksempler viser henholdsvis en nesten feilfri overføring og en overføring i mindre god kvalitet, med et nødvendig og til dels krevende etterarbeid med korreksjoner.

Samlet finnes det nærmere 600 bergensrelaterte kilder i det topografisk indekserte notararkivet i AGSA. An-

slagsvis kreves det omlag 25 arbeidsdager for å overfåre arkivkortene til en word-

Arkivkort i dårlig kvalitet og en arbeidskrevende korrekturrunde

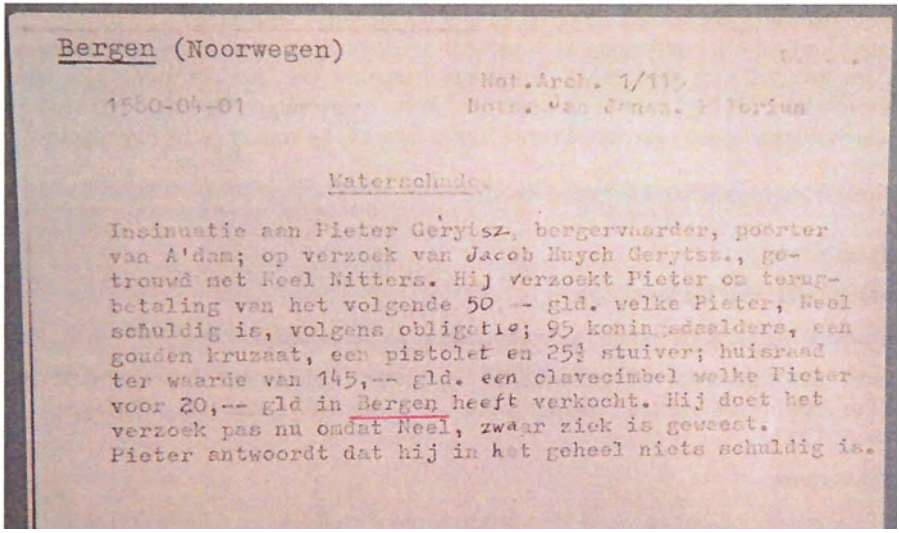

Bergen (Noorwegen)

1580-04-01

Not.Arch. 1/115
Nots. Jan Jansz. Pilorius

Waterschade.

Insinuatie aan Pieter Gerytsz, bergervaarder, poorter van A'dam; op verzoek van Jacob Huych Gerytsz., getrouwd met Neel Nitters. Hij verzoekt Pieter om terugbetaling van het volgende 50 -- gld. welke Pieter, Neel schuldig is, volgens obligatie; 95 koningsdaalders, een gouden kruzaat, een pistolet en 25½ stuiver; huisraad ter waarde van 145,-- gld. een clavecimbel welke Pieter voor 20,-- gld in Bergen heeft verkocht. Hij doet het verzoek pas nu omdat Neel, zwaar ziek is geweest. Pieter antwoordt dat hij in het geheel niets schuldig is.

fil, noe mindre hvis korrekturleser mestrer nederlandsk. Ca. 25 arbeidsdager, avhengig av om den som gjør jobben, klarer å lese nederlandsk.

3 vedlegg

Vedlegg 1:

Første OCR-overføring ga dette resultatet:

1221.9.2. (Noorwegen)

1

am, .441

, , .. .f.,:re . , I/ I • ., .1 › . 0, -.. . t,

1,:-in -ti:7) al. av ie..) C «. -s n Pieter Gerv-(_sz-,, , , , , ."-- / .4 j " I. "b , • Ll f bc.'..rrerv.-

4r(""-- ih.... (,,,. ••• ..... —.)...,, ...c.i. v.7.-tn Aid,:-.11-.-1; o verzoek vin. Ja.cob nuych Gc.:',-

,,---_,., ... trou\.!d- ne -t i. , ir..:el riitterG. li-..:j verzoel-A })ietel- ...

e j

,, flel bf.taling v;:-'n het volgende 50 • t-,),..d. 1-Tcr-1.,. e Fiste_ , - . .,, , ..,.. ,,..,,, schu3 i:lrr.

ic-,, volgens oblic,t-A-1.42; 95 .t.,. or 1 P ' ' ‘ " e ''' , , L. , .', 4... - Z: ..1.‹,.rs kr,cn. 41 251 1 • 1

coujen kruzaat, ec',. pistolet en stwiver. nulb/,,21... -- 1. ,.. .,_, .. -,.,, .•ter warce van 1451 i, l□

MW. u:ld. een clavecimbel '..7.Y.,. liet- - - r> - - 4

voor

L:ld in .3ergen. heft verkocht.

hij (4 - 11

Vedlegg 2:

Bergen (Noorw.)

G.A.A.

1583 December 3

Not.Arch. 1/401v
Nots. Jan Jansz Pilorius

Heyne Heynes, van Bergen in Noorwegen, procuratie hebbende van zijn broer Maens Heynes, verkoopt aan Claes Dircxz Int Schepel, koopman in Amsterdam, een carveelschip genaamd "de Valck van Bergen", groot 60 last.
Hij verklaart hiervoor betaald te zijn.

verzoek ps nu omdat Nee?, zwar ziek is cew:e Pieter antwoordt dat hij in k t geheel nI• etbs

l• r

Det endelige resultat etter korrekturarbeidet (hele teksten måtte settes inn manuelt):

Bergen (Noorwegen) G.A.A. Not.Arch. 1/115

1580-04-01 Nots. Jan Jansz. Pilorius Waterschade. Insinuatie aan Pieter Gerytsz, bergervaarder, poorter van A'dam; op verzoek van Jacob Huych Gerytsz., getrouwd met Neel Nitters. Hij verzoekt Pieter om terugbetaling van het volgende 50,-- gld. welke Pieter, Neel schuldig is, volgens obligatio; 95 koningsdaalders, een gourden kruzaat, een pistolet en 25 ½ stuiver; huisraad ter waarde van 145,-- gld. een clavecimbel welke Pieter voor 20, -- gld in Bergen heeft verkocht. Hij doet het verzoek pas nu omdat Neel, zwaar ziek is geweest. Pieter antwoordt dat hij in het geheel niets schuldig is.

Første OCR-overføring ga dette resul-

tatet:

CNoorvy

G.A.A.

Not.Arch. 1/401v 1583 December 3 Nots. Jan Jansz Pilorius

Heyne Heynes, van Berisep. in Noorwegen, procura-tie hebbende van zijn broer Maens Heynes, verkoopt aan Claes Dircxz Int Schepel, koopman in Amster-dam, een carveelschip genaamd ďe Valck van. Ber-gen," groot 60 last. Hij verklaart hiervoor betaald te zijn.

Det endelige resultat etter et mindre korrekturarbeid:

Bergen (Noorw.)

G.A.A.

Not.Arch. 1/401v

1583 December 3 Nots. Jan Jansz Pilorius Heyne Heynes, van Bergen in Noorwegen, procuratie hebbende van zijn broer Maens Heynes, verkoopt aan Claes Dircxz Int Schepel, koopman in Amsterdam, een carveelschip genaamd ďe Valck van Bergen," groot 60 last. Hij verklaart hiervoor betaald te zijn.

Vedlegg 3:

ET UTVALG AV BERGENSKILDER FRA NOTARARKIVET TIL AGSA.

4 [Fotografiets nummer understreket og i kursiv – T. H.]

Bergen (Noorwegen)

G.A.A.

Not. Arch. 1/33

1579-05-05 Nots. Jan Jansz.Pilorius

Waterschade

Verklaring van Pieter Andriesz,. 44 jaar, op verzoek van [Linjedeling gjengitt som (Jan) Brusele. på arkiv-kortene – T. H.] Op, Pinksteren 1578, in Bergen, wilden personen van Brusele weten, of hij bij een (in de akte niet met name genoed) vrouwspersoon geslapen had en of hij brieven met haar gewisseld had, waarop Andriesz en andere omstanders hard begonnen te lachen. Voorts zijn er Cornelis Theusz, 36 jaar, die even later compareert, Jan Philipsz van Amsterdan; ene (....bosken, de man van (Cor ? ....) bij betrokken.

5 Bergen (Noorwegen) G.A.A.

Not. Arch. 1/34 verso

1579-05-07 Nots. Jan Jansz., Pilorius

Waterschade.

Verklaring van Engeltgen Hermansdr. poorteresse van

A'dam +- 30 jaar op verzoek van Jan Ripsz., 10 jaar geleden heeft zij gedurende 2 jaar gewoond bij Dirck

Jan Evertsz., en wijven Heesen, zijn vrouw. In die tijd logeerde e rook een duitse vaandrig genaamd Marte. Er is sprake van een brief, waarbij Wij-[Orddeling etter kilden – T. H.] ven Heesen, een zekere Cunera en de plaats Bergen betrokken zijn.

6 Bergen (Noorwegen) G.A.A.

Not.Arch. 1/115

1580-04-01 Nots. Jan Jansz. Pilorius Waterschade. Insinuatie aan Pieter Gerytsz, bergervaarder, poorter van A'dam; op verzoek van Jacob Huych Gerytsz., getrouwd met Neel Nitters. Hij verzoekt Pieter om terugbetaling van het volgende 50,-- gld. welke Pieter, Neel schuldig is, volgens obligatio; 95 koningsdaalders, een gourden kruzaat, een pistolet en 25 ½ stuiver; huisraad ter waarde van 145,-- gld. een clavecimbel welke Pieter voor 20, -- gld in Bergen heeft verkocht. Hij doet het verzoek pas nu omdat Neel, zwaar ziek is geweest. Pieter antwoordt dat hij in het geheel niets schuldig is.

7 Bergen (Noorwegen) G.A.A.

Not. Arch. 1/229

1582-01-26 Nots. Jan Jansz. Pilorius

Procuratie van Jan Bech Dircxz, poorter van Amsterdam, die optreedt namens zichzelf Claes Boele, schout van Hoorn, de nagelaten kinderen van wijlen Andries Boele, wonend in Bergen in Noorwegen, allen erfgenamen van Claes Gerytsz DEijman, aan Arent Pietersz Kool, poorter van Amsterdam, gehuwd medt Lysbeth Barentsdr., om, eventueel langs gerechtelijke weg, van Styn Thyssendr. Poorteresse van Amsterdam, hun vordering te innen.

8 Bergen (Noorw.)

G.A.A.

1582-05-13 Not. Arch. 1/258v.

(brandschade) Nots. Jan Jansz Pilorius

Huwelijkse voorwaarden tussen Pieter Gerijtsz uit Bergen in Noorwegen, met zijn moeder Griete Pietersdr.en zijn oom en haar voogd Zybrant Wybrantsz, bergenvaarder, ter ene, en Gerberich Jansdr. haar om en voogd Yeff Gerijtsz, olieslager, ter andere zijde. Pieter Gerijtsz brengt in dit huwelijk, uit zijn vaders erfdeel: 1. een r(entebrief ter losse van) 600 gulden 2. 750 gulden (aan gerede geld) Gerberich Jansdr. brengt mee:

1. 7 rentebrieven:

a. op het huis van haar vader een van 30 en een van 21

gulden (18e penning), staande op de Nieuwendijk, bij

de St. Jacobskapel

b. 12 gulden op Joost Roeloffsz, lakenkoper.

c. 9 gulden op Jacob Adriansz, te Hensbroeck

zie verfolg nr. 2

9 Bergen (Noorw.)

G.A.A.

1582-05-13 nr. 2 . Not. Arch. 1/258v.

(brandschade) Nots. Jan Jansz Pilorius

d. 6 gulden op Gerijt Jansz, schout te Hensbroeck.

e. 6 gulden op Pieter Claes Jansz te Hensbroeck.

f. 4 gulden op Cornelis Jacobsz, koster te Hensbroeck.

2. 2 stenen kamers in de Nieuwezijds Arm, belastingvrij. Alle goederen mogen niet uit hun linie vervreemd worden. Als Gerijtsz sterft bij een kinderloos huwelijk, krijgt Jansdr. een douarie van (..) gulden. Borg hiervoor staat Zijbrant Wijbrantsz. Getuigen zijn Jan Henricxz, makelaar en Herman Jansz, bakker.

10 Bergen (Nwg)

G.A.A.

Not. Arch. 1/263

1582-06-02 Nots. Jan Jansz. Pilorius

(brandschade)

Testament van Griete Pieters uit Bergen in Noorwegen, weduwe van Thonis Beckman. Tot erfgenaam benoemt ze Pieter Gerijtsz., haar zoon, voor de ene helft, en haar kleindochters Anna Engelsdr. en Cornelia Engelsdr. voor de andere helft. Zij krijgen ook 200 gulden eens. Getuigen zijn Jan Henricxz., makelaar

Henrick Wijbrantsz., bakker

11 Bergen (Noorw.) G.A.A.

Not.Arch. 1/401 verso.

Nots. Jan Jansz., Pilorius

1583 12-03

Transport van een Karveelschip, genaamd "de Valck van Bergen," groot +- 60 lasten, door Heyne Heynesz van Bergen in Noorwegen die procuratie heeft van zijn broer Maens Heynest, dd 4 oktober 1583, aan Claes Dircx in 't Schepel," koopman van Amsterdam, die hem ervoor betaald heeft. Heynes stelt zich garant dat de koper geen verdere kosten of lasten heeft aan het schip. Joriaen Sticke, koopman van Deventer, die op dezelfde dag compareert, stelt zich hiervoor borg voor Heynes die Sticke wederom belooft hem van deze borgtocht te zullen ontheffen.

12 Bergen (Noorw.)

G.A.A.

Not.Arch. 1/401v

1583 December 3 Nots. Jan Jansz Pilorius Heyne Heynes, van Bergen in Noorwegen, procuratie hebbende van zijn broer Maens Heynes, verkoopt aan Claes Dircxz Int Schepel, koopman in Amsterdam, een carveelschip genaamd "de Valck van Bergen," groot 60 last. Hij verklaart hiervoor betaald te zijn.

13 Bergen (Noorw.) G.A.A.

not. arch. 2/222 vo 1589-10-06 nots. J.J. Pilorius Testament van Meynert Willemsz, vroeger grootschipper, en

zijn vrouw Ael Jacobsdr. De langstlevende van hen is universeel erfgenaam en als die sterft worden de goederen over beide zijden gelijkelijk verdeeld. Voor Meynert zijn dan erfgenaam in 2 gelijke delen zijn neef Willem Jansz te Bergen (Noorwegen) en de kinderen van zijn broer, nl. Weijntgen, Aeffgen, Jan, Witgen en de kinderen van wijlen Willem Bastiaensz. Voor Ael zijn erfgenaam al haar broers en de kinderen van haar broer wijlen Crijn Jacobsz Hooft en die van wijlen Tijman Jacobsz Hooft. Getuige is Cors Goossens, messenmaker. Het testament is op 1597-03-15 herroepen.

14 Bergen (Noorwegen) G.A.A.

Not. Arch. 2 / 252

1590-01-25 Nots. Jan Jansz Pilorius Brand en waterschade) Huwelijkkse voorwaarden tussen Barent Jansz Bont, geassisteerd door Jan Barentsz Bontteboter, Griet Symonsdr en Goosen Jacobsz Hooft en Annetgen Engelsdr geassisteerd door Sybrant Wijbrantsz berge van der ..... en Machtelt Pietersdr beide vervangende Griete Pietersdr wonende in Bergen (Noorwegen) Barent brengt in een rentebrief f 50,- losbaar de pen. 18, [Skråskrift i kilden – T. H.] t.l.v. een huis met erf op het water, genaamd 'de Kerckemat' en f 1600,- Jannetgen brengt in ½ van een rentebrief f 170,- losbaar 16e pen. t.l.v. Geils Jansz, zoon van Jan Gelisz Valckenier. ½ van een rentebrief f 62,-, 10 st. losbaar 16e pen. t.l.v. van Griete Pietersdr. ½ van obligatie f 50,- losbaar 16e pen t.l.v. Jochem Rendorp. Bij kinderloos overlijden vererft deze inbreng naar de respectievelijke families.

15 Bergen (Noorw.) G.A.A.

Not. Arch. 9-2v

1590-10-03 Nots. Sal. Henrix

Op verzoek van Jurgen Sticke, koopman uit Deventer is de notaris gegaan naar het huis van Henrickgen Herwerdings op de Cudezijds Kolk. Hij heeft haar een brief voorgelezen met de volgende inhoud: Jurgen had geld tegoed van Moens Heijnsz, uit Aalborg, schipper van "de Swaen," waar vroeger Heijne Heijnesz, zijn broer schipper op was. Omdat hij niet kon betalen heeft hij beslag laten leggen op het schip en het als borg voor een geldlening gebruikt bij Jan Buick, wisselaar. Door een valse schepenkennis van Hendrickgen op Heijne Heijnszis het geld, dat Jurgen aan Hans Ludenouw, edelman te Denemarken schuldig was , bij haar terecht gekomen. Zij heeft dit geld er snel doorgejaagd, hoewel zij zegt dat zij het naar Hans Ludenouw heeft gestuurd.

-2-

16 Bergen (Noorw.) G.A.A.

Not. Arch. 9-2v

1590-10 -03 nr. 2 Nots. Sal. Henrix Door het uitblij ven van het geld heeft Hans Ludenouw, Strang Jurgen, zijn gevolmachtigde te Bergen (Noorwegen), ordracht gegeven op alle goederen van Jurgen Stricke, en zelfs die van zijn broer Dirck Stricke, beslag laten leggen. Cornelis Martsz uit Denemarken, hun bode, heeft een rekening gepresenteert van 650 gld, alsmede 50 oude daalders onkosten. Om geld los te krijgen heeft Jurgen het schip bij de schepenen in onderpand gegeven; 633 gld kan hij krijgen, ware het niet dat Hendrickgen door middel van een vervalste schepenkennis op Heijne Heijnis, de gang van zaken blokkeert. Al met al heeft Jurgen Stricke, ook nog vanwege een brand in Bergen al 800 gld schade geleden. De notaris verzoekt haar op deze zaak een antwoord te geven. Op 10 oktober is hij teruggegaan om het antwoord (schriftelijk) op te halen;

-3-

17 Bergen (Noorw.) G.A.A.

Not. Arch. 9-2v

1590-10-03 nr. 3 Nots. Sal. Henrix zij zei dat ze ziek was geweest en al in geen dagen had gegeten; Dientengevolge niet in staat om een antwoord op papier te krijgen. Op 11 oktober is hij weer gekomen; zij weigert een antwoord te geven, zij wil dit slechts voor de Schepenen doen.

18 Bergen (Noorwegen) G.A.A

Not. Arch. 3/161

1595- 01-14 Nots. J.J. Pylorius

Testament van Gerijt Barentsz, wonend in de Koestraat, en gehuwd met Jannetgen Gerijts. Zijn vrouw erft 500 gulden en het vruchtgebruik. Zijn broers dochter Ael Thonis erft een rentebrief van 6 gulden op het hoekhuis van de Pieter Boomensteeg. De kinderen van zijn overleden broers Barent Barentsz en Thonis Barentsz zijn universeel erfgenaam in gelijke delen per hoofd. Tevens verklaart hij dat hij de obligatie die Herman Hont te Bergen op hem heeft niet zal betalen, aangezien hij onder dwang heeft getekend. *Noorwegen*

19 Bergen (Noorwegen) G.A.A.

Not.Arch. 2 / 379

1591-05-30 Nots. Jan Jansz Pilorius Brand en waterschade) Jacob Jansz Benning, lakenman, en grossier, staat borg voor f 158(?) 6 st en 6 p., t.l.v. de weesmeesters van Oudenwater, wegens de borgstelling van Jan Jansz Ruymvelt, t.b.v. het kind van wijlen Joost Willemsz, genaamd Willem Joosten, gewoond hebbende te Bergen (Noorwegen) dat hierdoor uit de weeskamer gelicht kan worden.

20 Bergen (Noorwegen) G.A.A.

Not. Arch. 9-172

1595-11-11 Nots. Sal. Henrix

Huwelijkse voorwaarden tussen Adriaen Jacobsz, afkomstig uit Bergen in Noorwegen enerzijds, bijgestaan door Griete Corsen, zijn nicht, Pieter Heijndricsxz, man van de laatste en Jan Pietersz de With, een geode vriend, en Griet Jansdr anderzijds, bijgestaan door Ael Adriaensdr, haar moeder, weduwe van wijlen Jan Gerijtsz Root en Jacob Pietersz en Jan Cornelisz haar zwagers.

Adriaen neemt 1500 en Griet 2200 gld mee in het huwelijk, dat bij kinderloos overlijden terug gaat naar de respectievelijke families. Bij overlijden ontvangt Griet als langstlevende 600 gld douarie, envenzo Adriaen 300 gld.

Getuigen: Jan Cornelisz, Lichterman. Pieter van Solms, kramer.

21 Bergen (Noorw.)

Not. Arch. 9/172-173

1595 November 30 Nots. Salomon Henrix G.A.A. Huwelsijksvoorwaarden: Adriaen Jacobsz, van Bergen (Noorw.) & Griet Jansdr. van Amsterdam.

22 Bergen (Noorwegen)

Not.Arch. 76/8v-10 G.A.A.

1596 December Nots. J.Fr. Bruyningh Wisselprotest en protest van bodemerij namens schipper Wouter Gillesz, van Stavoren, aan Jan Jacobsz Sem, koopman alhier, die zegt aan de trekker der wissel en bodemerijnemer niets schuldig te zijn en nooit met hem gehandeld te hebben.

Wissel: Lissabon - 15 September 1596, 70 dukaten à 10 Spaanse realen ten behoeve van Wouter Gillesz of zijn vrouw Trijnken Teunis, van Stavoren, de waarde van hen genoten.

Bodemerijbrief: Lissabon - 8 November 1596.

Bodemerijnemer: Jon Men de jonge, van Bergen in Noorwegen Bodemerijgever: schipper Wouter Gillesz, van Stavoren. Bodemerij: 100 dukaten à 10 Spaanse realen per dukaat inclusief het opgeld. Opgeld: 20 %. Route: Lissabon - Amsterdam, met schip 'St. Johannes," schipper Fredrick Ackerman.

Vgl.: fol. 15v.

23 Bergen G.A.A.

Not.Arch. 79/129.

1598 maart 30. Nots. Jan Fr. Bruijningh. Bevrachters : Jan de Bije, van Delft. Schipper : Gerrit Evertss, van Bergen (Noorwegen). Schip : 'St.Oloff" 180 last. Route : Van de Vliestroom naar Bergen, laden Berger delen; naar St. Lucas, daar lossen en afleveren aan Guiste du Bije. Vrachtprijs : Voor elke 1000 delen 100 moyen zout (122 delen voor 100 gerekend. - zie

vervolg –

24 Bergen - 2 - G.A.A.

Not.Arch. 79/129

1598 maart 30. Nots. Jan Fr. Bruijningh.

Bizonderh.: In Bergen mogen de reders van het schip tot 4 last koopmanschappen laden (geen delen) voor eigen rekening. Voor de te laden delen is de breedte ervan bij de akte getekend. Als de schipper te St. Lucas wordt gearresteerd en er dus geen zout kan geladen worden dan moet de ontvanger het hout en de vracht betalen, tegen de prijs van hetgeen aan zout geladen zou worden. Borgen voor Jan du Bije stellen zich Dirck Lock de Jonge en Gerrit Franckiss, poorters van Amsterdam.

25 Bergen

Not.Arch. 79, fol. 58v

1598 September 24 Nots. J.F. Bruyningh G.A.A.

Laurens Olaffsz, van Bergen in Noorwegen bekent schuldig te zijn Michiel Adriaensz, scheepstimmerman, poorter alhier 835 car. gulden als reste van meerdere sommen ter zake van een hol van een schip door Michiel Adriaensz, gemaakt en afgetimmerd en geleverd volgens cherter. Te betalen op Pasen eerstkomende, verbond hol Scheeps - toebehoren, persoon en goederen. Borg Willem Quirijnsz Hooft, poorter alhier. 1598 November 10 - Michiel Adriaenesz zegt van deze obligatie voldaan te zijn. Scheepsbouw.

26 Bergen (Noorwegen) G.A.A.

Not. Arch. 3E/431v

1598-11-09 Nots. J.J. Pilorius

Cornelis Yevensz. en zijn zuster Tietgen Yevendr. met haar man Adriaan Pieterszn. Meu machtigen - als naaste bloedverwanten van de kinderen van wijlen Gerberich Jansdr., echtgenote van Pieter Gerijtszn. Vries, van Bergen in Noorwegen - Jacob Willemszn., burgemeester van Bergen in Noorwegen, om van Pieter Gerijtszn. Vries inventaris te eisen van de goederen van hem en zijn overleden vrouw en hem voor de weesmeesters of andere magistraten van Bergen te dagen om zijn kinderen bewijs te doen van hun moeders erfenis. Met macht van substitutie.

27 Bergen (Noorwegen) G.A.A.

Not.Arch. 84/100.

1599-06-15. Nots. J.Fr. Bruyningh. Johan Windelker, van Bergen in Noorwegen geeft opdrachyt aan Jan Cornelis en Cornelis Barentss, scheepstimmerlieden in A'dam, voor het bouwen van een nieuw schip. Lang 93 voeten, zie verder het bestek. De opdrachtgever zal hiervoor betalen de som van 3665.-gl. nl. 800 gl. als de kiel gelegd is, weer 800 gl. als

dat Ïnholt gesett is"nog 800 gl. als het schip te water gaat en 800 gl. als het schip afgetimmerd zal zijn en de rest 2 maanden daarna. Bovendien een half 100 delen en 2 tonnen LuijKs bier.

28 Bergen (Noorw.)

Not.Arch. 84/100

1599 Juni 15 Nots. J.Fr. Bruyningh G.A.A. Johan Windelken van Bergen in Norwegen, geeft opdracht aan Jan Cornelis en Cornelis Barentss, scheepstimmerlieden in Amsterdam, een nieuw schip te bouwen; lang 93, binnenstevens wijd 217½ en hol onder de overloop 12 voeten. Volgt verder bestek. Prijs: 3675 car. gulden.

29 Not.Arch. 84, fol. 100-102

1599 Juni 15 Nots. J.F. Bruyningh G.A.A.

Contract en acte van besteding tussen Johan Windelken van Bergen in Noorwegen ten eenre en Jan Corneliss en Cornelis Barentss, Meester scheepstimmerlieden, poorters alhier, ter andere zijde.

Uitvoerig bestek. Laatstgenoemden zullen voor Windelken bouwen een nieuw schip lang 93 voet binnensstevens, wijd binnen zijn huid 27½ voeten, hol onder zijn overloop 12 voeten daarboven een koebrugge van achteren naar voren stijf vijftalff voet (= 4½□) voor met een bak gevoerd met vuren balken, schootvrij van een musket, achter de mast een bovenet hoog 6 voet gevoerd met vuren balken, schootvrij van een musket, desgelijks ook in de kajuit ende het boevenet nog te maken een hutte boven die man te roer, mit een plecht voor de mast wat lager als het boevenet tot aan het groten luik toe, ook schootvrij Zie vervolg:

30 Bergen -2-

Not.Arch. 84, fol. 100-102

1599 Juni 15 Nots. J.F. Bruyningh G.A.A.

van musket een Ïockgangh"boven het boevenet met een placaetshutte boven de kajuit etc. etc. de huidwegers en vullingen te maken van goede Oosterse planken de spiegel wel gewurpet, eleke wurp een spangh knies - een goet onduijts gallioen het roer gangber met eenen grooten naviger gebout De timmerlieden leveren al het hout en arbeidsloon en de besteder de rest. Te betalen 3665 car. gulden, nl. 800 als de kiel gelegd is 800 als dat inholt gesett is en 800 als het schip te water zal lopen, 800 als het voltimmerd is en de rest 2 maanden daarna daarenboven

50 delen en 2 tonnen Lubeks bier.

Was getekend o.a. Jan Jacopssoon Sem uit naam van zijn zwager Jan Windelken. Scheepsbouw.

31 Bergen

Not. Arch. 85, fol. 61V

1599 November 12 Nots. J.F. Bruyningh G.A.A.

Schipper Mensel, geassisteerd met Jan Sem, koopman alhier, Foekes van Molkweren verkoopt Gerrit Evertss, van Bergen optredende voor Jan Windelken en Jacob Jacobsz, burger te Bergen, een schip genaamd "de Swarte Waterhont" groot 70 lasten, laatst door Foekes gevaren.

32 Bergen - Noorwegen G.A.A.

Not. Arch. 85/61v

1599-11-12 Nots. J.Fr.Bruyningh.

Mieuse Foppens, van Nolqueren, schipper geass. met Jan Sens, koopman alhier verklaart te verkopen aan Gerrit Evertss, van Bergen in Noorwegen, hier aanwezig t.b.v. Jan Windelknecht en Jacob Jacobss burgers in Bergen het schip "Die Swarte Waterhont," groot 70 lasten. De koopsom is voldaan. Zie ook volgende akte. Gerrit Evertss, van Bergen in Noorwergen. verklaart schuldig te zijn aan schipper Mieuse Foppens de som van 1900,-- gld. Dit voor de aankoop v. h. schip. Onderpand het schip en als borg Willem Quirijnsen.

33 Bergen in Noorwegen

G.A.A.

1599 November 12. N.A.85/61v.

Nots, J.F. Bruyningh.

Schipper Mense Foppens, van Molkwerum geassisteerd met Jan Jacobsson Sem, koopman alhier verkoopt en transporteert aan Gerrit Evertsz, van Bergen in Noorwegen, die accepteert voor Jan Windelken en Jacob Jacobsz, burgers te Bergen een schip genaamd de Swarten Waterhont, groot 70 lasten. Sem is borg. fol. 62v, Gerrit Evertsz bekent schuldig te zijn aan Mense Foppens 1900 gulden wegens de koop van het schip. Borg voor Evertsz is Willem Quirijnsz. Hooft, poorter alhier. Op 20 Jan. 1600 zegt Sem door Hooft voldaan te zijn.

34 Bergen (Noorwegen) G.A.A.

Not.Arch. 91/116.

1601 maart 29. Nots. J.Fr.Bruijningh.

Bevrachter : Joost Pieterss. Schipper : David Janss Schot, van Bergen (Noorwegen). Schip : "Die blaeuwe Duijff"100 last. Route : Van Bergen-met delen naar Cadiz en daar lossen Vrachtprijs : 13 ducaten per 100 delen (11 Spaanse realen per ducaat). Bijzonderh. : Het schip gaat naar Bergen en 18 dagen na aankomst gaat he contract in.

35 Bergen (Nw)

G.A .A.

Not.Arch. 25/fo. 145

1601-05-16 Nots. Jacob Ghijsbertsz.

Testament van Diewer Jacobsdr.

eertijds conventuale van het Nieuwe Nonnen convent, wonend in het Nieuwe Nonnen convent. Aan Giert Thomasdr. bij wie zij tegenwoordig inwoont legateert zij voor haar trouwe dienst de gehele inboedel en al haar kleren.

Aan alle conventualen van het Nieuwe Nonnen convent zowel de gehuwde als de owehuwde legateert zij 100 daalders tezamen. Verder legateert zij f 25,- aan Jacob Joosten, zoon van haar neef Joost Govaertsz, f 50,- aan haar zusters' kind Weijntgen Jacobsdr. in de PijIsteeg en wat huisraad aan de drie kinderen van Trijn Pietersdr. Tot universeel erfgenaam benoemt ze haar broer Peter Jacobsz. Bosch te Bergen in Noorwegen. Als deze kinderloos sterft moeten haar goederen vererven op haar erfgenamen van moederszijde mits deze dan wel f 100,- uitkeren aan de

-2-

36 Bergen (Nw)

G.A.A.

Not.Arch. 25/fo. 145

1601-05-16 -2- Nots. Jacob Ghijsbertsz. kinderen van haar oom Willem Michielsz. De acte is gepasseerd in het Nieuwe Nonnen convent met als getuigen Jan Pietersz., passementwerker en Roeloff Pietersz. Cod.

37 Bergen (Noorw.)

G.A.A.

Not. Arch. 4/300

1602-07-11 Nots. J.J. Pylorius

Testament van Jannetgen Ghijsbertsdr, weduwe van Claes Cornelisz, kapitein, wonend in de Dirck van Hasseltsteeg.

Reijntje Hendricxdr, vrouw van Pieter Cornelisz, procureur, erft f 200,=. Verder zijn er legaten van f 50,= of kleiner aan: Roeloff Hendricxz, Jacob Hendricxz, de kinderen van Reyer Hendricxz, Grietgen Volckerts, viskoopster en haar kind Ghijsbert Thonisz, Reyntgen Dircx te Bergen in Noorwegen, Neeltgen Pieters te Voorschoten, Claesgen Claesdr alias Comens te Leiden, Ermpgen Alewijns, Aeriaentgen Jans, de weduwe van Floris Cornelisz, Cornelis Hendricxz Kit, Giertgen Jans, dochter van Jan Martsz, oude en Jonge Mary, Lijsbeth en Adriaentgen Goverts, de Katholieke armen, Geert Hendricxz, korendrager, Aeffgen, Jonge en oude Mary Hendricx, Cornelis Jacobsz, Lijsbeth Corssen en haar -zie vervolg-

38 Bergen (Noorw.)

G.A.A.

nr. 2 Not. Arch. 4/300

1602-07-11 Nots. J.J. Pylorius

zoon Michiel Symonsz, haar dienstmeid Jannetgen Symons en haar schoonmoeder Albertgen Jans. Een deel hiervan groot f 825,= wordt be-

taald door haar zwager Cornelis Florisz, een ander deel, groot 100 daalders, komt van haar huis. Universeel erfgenaam zijn, elke partij voor ¼ deel:

** Jan Reyersz en Anna Reyers;*

** Jan Martsz en de kinderen van zijn halfbroer Willem Jansz;*

** Jannetgen Hendricx en de kinderen van haar broer Jan Hendricxz;*

** Mary Jans te Utrecht; allen haar achterneef of achternicht. Executeurs testamentair zijn Dirck de Hart en Pieter Coenensz. Totale som der legaten bedraagt f 1.012,=.*

39 Bergen G.A.A.

Not. Arch. 34/160v, 161

1602 Juli 16 Nots. Jacob Gijsbertsz

Nicolaas de Frindt en Vincent Kofferman, kooplieden, wonende te Bergen, voor zichzelven en hun consorten, mede aldaar wonende, tesamen reders van de schepen van schippers Gerrit Evertsz, Evert Evertsz en Johan Peters, burgers te Bergen, geven procuratie aan Leonardt Sweerts te 's Gravenhage en Jan Jansz Ruymvelt, koopman te Amsterdam, om te accordeen in de kwesties met de Staten Generaal en Admiraliteit van Zeeland.

Vgl.: fol. 160v, 161.

40 Bergen (Noorw.)

Not.Arch.: 4/453a

1603-06-27 Nots.: J.J.Pilorius

Testament van Meyner Willemsz., eertijds grootschipper. Universeel erfgenaam in 2 gelijke delen zijn zijn broers zoon Jan Bastiaensz. en de kinderen van zijn broers zoon (Willem Bastiaensz.), nl. Claes Willemsz. en Bastiaen Willemsz. Legaten: Aeffgen Bastiaens 40 gld. per jaar; de twee kinderen van wijlen Witgen Bastiaens elk 30 gld. per jaar; Trintgen Willems te Bergen in Noorwegen 10 gld. per jaar; Grietgen Jan Govertsdr. 4 gld. per jaar. Acte zonder getuigen.

41 Bergen (Noorw.)

Not.Arch. 4 fo.453a, 453b. Gem. Arch. Amsterdam

Not. Jan Jansz Pilorius te Amsterdam

1603 Juni 27

Meyner Willemsz, grootshipper in Amsterdam stelt o.a. in zijn testament vast, dat Trintgen Willemsz zijn zusterszoondochter te Bergen in Noorwegen een losrent van 30 gulden per jaar Zal ontvangen.

42 Bergen (in Noorwegen) G.A.A.

Not.Arch. 34/649V

1604 Mei 5 Nots. Jacob Gijsberts

Stijn Pieters, weduwe van Adriaen Cornelisz, poorteresse alhier, bepaalt bij codicil dat al haar goederen toekomen Reimerich Claes, tegenwoor-

dig wonende te Bergen in Noorwegen. Zij heeft haar dochter Reymerich Claes en haar andere overledendochter Symentgen Claes nooit iets voor vaders erf bewezen. Reymerich Claes heeft beloofd haar moeder het vruchtgebruik dezer goederen te laten.

43 Bergen (Noorw.)

Not. Arch. 97/47V

1604 Juni 26 Nots. J.F. Bruyningh G.A.A. Bevrachter : Quirijn Jansz Bugge, koopman alhier. Schipper : Jan Pietersen, van Bergen in Noorwegen. Schip : ''Sta Maria'' 130 lasten. Route : binnen 1 maand beladen met goederen naar Bergen in Noorwegen, laden, naar St. Lucas en voorts naar de Horcades, lossen. Vrachtprijs: 650 dukaten, gerekend 11 Spaanse realen voor een dukaat.

44 Bergen (Noorw.)

G.A.A.

Not.Arch.: 260 fol. 17V-18

1605-11-25 Nots.:Albert Franssen Bruijningh

Kwitantie tussen Jan Jansen Brock van Bergen in Noorwegen, die gevaren heeft als bootsman op het schip "De Goudvinck" onder kapitein Job Lodewijcxzn. van Vlissingen, en Anthonis Cornelissen. Overeengekomen wordt, dat Jan Jansen Brock voor hemzelf en zijn erven zijn deel van de nog in Zeeland binnen te voeren buit aan Anthonis Cornelissen zal verkopen.

45 Bergen.

2. G.A.A.

1606 oktober 23. N.A.106/14V.

Nots. Jan Franssen Bruyningh.

Andries Meynertss, van Bergen in Noorwegen als bootsman geweest op het schip genaamd "den rooden Leeuw," eertijds gevoerd door schipper Adriaen Block, transporteert aan deze schipper zijn aandeel in de prijs met het genoemde schip veroverd.

46 Bergen Not. Arch. 115/104-105 G.A.A.

1609 April 29 Nots. J.Fr. Bruyningh

Barendt Davidtsen, wonende te Bergen in Noorwegen, voor zich en als last hebbende van zin broer en zusters, nl. Adriaen Davidtsen, Evert Hendricx, als man van Bely Davidts en Garrebrant Garbrantsz, als man van Marritgen Davidts en vanwege hun moeder Jannken Adriaens die een zuster is van wijlen Marritgen Adriaens, eertijds huisvrouw van Michiel Adriaens, scheepstimmerman en burger dezer stede.

Ingevolge testament van laatstgenoemden voor deze notaris op 27 Juni 1595 gepasseerd waren hij en zijn zusters en broer erfgenamen. Accordeert met zijn oom Michiel Adriaens.

Zijn totaal met 5 kinderen (1 onmondig), krijgen ieder 1/5 part van 1400 gulden. Vgl.: fol. 111V, 112. Voldaan van 4/5 part in zeker huis op Uilenburg in de Noordwesterstraat.

47 Bergen G.A.A.

Not.Arch. 115/ 148 – 148V.

Nots. J.F.BRuyningh.

1609 mei 20.

Trijntje Hendricx, wonende te Bergen in Noorwegen, geassisteerd met Gort Jansen Bogaert, burger dezer stede, bekent ontvangen te hebben van de curators en executeurs van het testament van Hendrick Lenertsen, in dato 3 sept. 1601 voor deze notaris gepasseerd, 300 gulden haar bij dat testament gelegateerd.

48 Bergen. (Noorw)

Not.Arch.117 fo.55 Gem.Arch.

Not.J.F.Bruyningh, Amsterdam

Amsterdam

1609 October 13

Procuratie van Thomas Clasen en Jannetgen Willems, echtelieden, wonende te Bergen in Noorwegen inzake de erfenis van haar moeder Trijn Jans, huisvrouw geweest van Reijnier Haffwas, metselaar (te Enkhuizen).

NOORWEGEN.

49 Bergen. (Noorwegen) G.A.A.

1611 April 20. N.A. 253/311V--312V.

Nots. Jacob Meerhout.

Bevrachter : Willem Wacker, burger van Bergen in

Noorwegen.

Schipper: Vroucke Ockes van Worckum.

Schip: de Swarte Raven, 40 lasten. Route: van Amsterdam naar Havanger in Calsom in Noorwegen, laden koopmanschappen, ligtijd 21 dagen; naar Eer in Schotland, lossen 20 dagen. Vrachtprijs : naar advenant van de vracht. Bijzonderh.: Schipper krijgt vrije stuurman, kost bij schipper.

Bevrachter betaalt in Schotland tol etc. Ook nog overeengekomen, na lossen in Schotland, nog een 2e reis en eventueel een 3e tegen gelijke condities. Indien geen 3e reis, krijgt schipper voor de 2e reis als vrachtprijs een lading smidskolen.

50 Bergen (Noorwegen) G.A.A.

1611-04-29 Not.Arch. 125/32

Nots. J.Fr. Bruijningh.

Kopie van een bodemrijbrief.

Vroucke Ockes, van Workum, schipper v.h. schip "De Swarte Raven," groot 50 lasten, verklaart op bodemerij ontvangen te hebben van Hans Pieterss, te Bergen in Noorwegen de

som van 200,-- gld. Dit voor 2 keer een reis van Noorwegen naar Glascou. Terug te betalen na afloop v.d. tweede reis met voor elke reis 8% voor opgeld.

Bergen. (Noorw.)

Not. Arch. 210 fo. 223V Gem.Arch.

Not. Jacob Meerhout - Amsterdam

Amsterdam

162 September 5

Namens Barent NAGEL, burger te Bergen in Noorwegen, bevracht een schip van 140 lasten met goederen van Amsterdam naar Bergen, lossen-laden, naar Calis in Spanje of St.Lucas aan de Orcades, lossen, zout laden, terug naar Bergen, zout lossen.

NOORWEGEN.

52

Bergen in Noorwegen G.A.A.

1612 September 5. N. A. 210/223V--224V.

Nots. Jacob Meerhout. Bevrachters : Dirck Gerritss en Adriaen Dominicus, namens Barent Nagel, burger van Bergen in Noorwegen. Schipper : Douwe Jacobss van Molqueren. Schip : den Dolphijn 140 lasten. Route : van Amsterdam met koopmanschappen (eventueel ook iets voor andere) naar Bergen, herladen koopmanschappen, ligtijd 3 weken; naar Calis of St. Lucas, herladen zout, ligtijd 1 maand en terug Bergen, lossen 3 weken. Vrachtprijs : 23½ car.gulden per last zout naar Bergen. zie vervolg:

53 Bergen in Noorwegen -2- G.A.A.

1612 September 5. N.A.210/223V--224V.

Nots. Jacob Meerhout. Bijzonderh. : Indien in een haven minder ligdagen dan overeengekomen, kunnen deze gebruikt worden in haven waar het langer duurt. Maar in geheel meer ligdagen; den wordt Dit door arbiters geregeld.

Noter:

20 Kun én kilde er transkribert i sin helhet. Se Torbjørn Ødegaards delrapport.

21 Prosjektmedarbeider Tom Hellers anslår at et normaltempo på overføring av kilden fra avfotograferte arkivkort til et word-dokument er om lag seks kort per time. I løpet av prosjektperioden ble de omlag 50 notarkildene overført innenfor en tidsperiode på åtte intense arbeidstimer. I løpet av en arbeidsdag kan man anslå å få overført teksten fra ca. 25 kort til et word-dokument. (Avfotograferingen av arkivkortene ble gjort av Torbjørn Ødegaard i 2014).

22 Programmet brukt i denne sammenheng var det anerkjente: www.onlineocr.net

Cecilie Haukedal-Johansen:

Oversikt over notarer som har dokumentert forbindelsen mellom Amsterdam og Bergen i perioden 1579-1787

I forbindelse med våre undersøkelser har vi hatt stor nytte av boken *Repertorium van notarissen 1524-1810* som inneholder opplysninger om notarer virksom i Amsterdam og deres arbeidsmetoder i teori og praksis. Boken er utgitt av Gemeentearchief Amsterdam i 1998 og er forfattet av A.I. Bosma.

Grunnarbeidet til boken baserer seg på arbeidet til 3 tidligere arkivarer fra Amsterdam byarkiv:

• John.C. Breen som har skrevet om notarene i perioden 1578-1842, med spesielle beskrivelser av deres protokoller.

• Mr. W.F.H: Oldewelt publiserte i 1929 en artikkel *Notarissen te Amsterdam vóór 1600.*

• Dr. S. Hart som har samlet notater i. f.m. sin gjennomgang av notarialarkivene for Amsterdam.

Andre bidragsytere til boken er J.T. Brockmeier, J.J. Toet og M.M. Daamen, J.H. Giskes, P.H.J van den Laan.

En av problemstillingene som drøftes i boken er antall praktiserende notarer i Amsterdam, som var alt for stort, særlig etter som ikke alle var i besittelse av tilstrekkelig kompetanse. Man prøvde å forbedre situasjonen ved å innføre forskjellige krav som skulle forhindre at uskikkede personer ble utnevnt. Statene i Holland og West-Friesland anmodet hoffet om at hver by burde ha 3 til 4 notarer som ble tilsatt etter råd fra stedelige offentlige tjenestemenn og borgermestre. Disse skulle først uteksamineres og avlegge ed før de kunne bli utnevnt.

Gjennom det nederlandske hoffet ble det i 1525 opprettet et register hvor utnevnelsen av notarer ble ført, og det ble utformet en ed som man som notar skulle innrette seg etter. I 1554 bestemte statene seg for å offentliggjøre bestemmelsene og forby praktisering som notar i Holland, med mindre man var innvilget eller nominert til embetet fra de stedlige rettslige instanser.

Til tross for forbudet ble det i Amsterdam produsert utallige offisielle dokumenter av notarer som ikke var nominert eller offisielt oppnevnt. Situasjonen ble enda mer uoversiktlig etter 1585, da det nederlandske hoffet bestemte seg for å innlemme og akseptere notarer som hadde utøvd embetet i andre provinser dersom de hadde gode anbefalinger.[23] Det at notarer kunne nomineres og innlemmes av ulike autoriteter gjorde at antallet steg ytterligere.[24] Man gjorde flere forsøk på å ryd-

de opp i problemet. I 1596 ble alle som utøvde notaryrket beordret å melde seg innen 3 uker for retten for å vise frem arbeidet sitt, samt sin nominasjon og tillatelse til å utøve yrket for å bli innskrevet i register. De som ikke overholdt fristen mistet retten til å praktisere i Amsterdam. I 1630 ble notarene igjen beordret til å la seg kreere og søke om tillatelse til sekretariatet, men problemet så ut til å vedvare.

I våre undersøkelser har vi tatt utgangspunkt i kartotekkortene som viser forskjellige innganger til bergensmaterialet. Arkivkortene er en svært viktig inngang til Notarialarkivene ettersom det først i 1691 ble pålagt å føre korte alfabetiske registre over både protokoller, og originaldokumenter.[25]

Kortene er ordnet topografisk, også med underkategorier, i datorekkefølge, med arkivreferanse med navn på arkivskaper (notar), arkivnummer, henvisning til arkivstykke og folionummer eller aktstykke. I tillegg til hovedkategorien Bergen, finner vi også underkategorier.

Ettersom kortene ikke er ordnet per arkivskaper fant vi det hensiktsmessig å lage en oversikt over hvilke akter som hører inn under de ulike notarene. Oversikten er sortert etter dato, arkivreferanse, og ble oppstilt uavhengig av underemne. På denne måten klarte vi også å skaffe oss et overblikk over hvilke notarer som har utferdiget dokumentasjon som forteller om kontakten mellom Amsterdam og Bergen. Til sammen fant vi hele 69 notarer som har utstedet rele-

vant dokumentasjon til vårt formål i perioden 1579-1787. Disse er som følger; Jan Janz.

Pilorius I og II (far og sønn) (1578-1620), Salomon Henrix (1590-1642), Cornelis Arsiz. Van Huijswaert (1590-1594), Jan Fransz. Bruijningh 1593-1624, Jacob Bruijningh (1626-1645), Albert Franssen Bruijningh (1605-1607), Fred v. Banchem (1607-1647), Jacob Gijsbertsz. (1591-1618), Jacob Meerhout (1607-1631, under Bruijningh), Jacob Jansz Westfrisius (1612-1656), Nicolaas Gerritsz. Rooleeu (1624-1634), Evert Claesz Rooleau (1627-1631), Barent Jansen el. Jansz. Verbeeck (1630-1647), Laurens Lamberti (1618-1655), Evert Willemsz. Cocq (1612-1643), Palm Matijsz. (1610 -1643), Jan Warnaertsz (1621-1645), Johan Dirksz. Verheij (1623-1654), Joost van de Ven (1633-1666), Mr. Pieter Barcman (1635-1645), Jan Volkaertsz.Oli (1638-1681), Hendrik Barentsz. Schaef (1636-1665), Pieter Caponen (1638-1671), Adriaen Lock (1647-1680), Jacob van Zwieten (1629-1663), Frans Uijttenbogaert (1643-1661), Jan Molengraaff (1651-1679), Jacob de Winter (1697-1721), Cornelis Vliet (1641-1658), Pieter van Buijtene / Buytene (1655-1669), Adriaan van Santen (1667-1697), Sebastiaan van der Piet (1623-1638), Johannes D'Amour (1647-1692), Simon van Sevenhoven (1681-1705), Adriaan Karreman (1703-1744), Pieter van der Meulen (1697-1724), Pieter Schabaalje (1692-1732), Gerrit van der Groe (1696-1722), David Walschaert (1689-1729), Adriaan Baars Jansz. (1715-1741), Pilippe de Marollers (1708-1737), Daniel van den Brink (1734-1785), Salomon Dorper (1735-1784), Abraham Tzeewen (1706-1766), Samuel Wiselius (1728-1742), Jan van Vollenhove Anthonisz (1749-1780), Benjamin Phaff (1733-1761), Hermanus van Heel (1745-1771), Thierry Daniel de Marolles (1738-1771), Salomon Dorper (1735-1784), Jelmer de Bruijn (1757-1775), Willem Decker (1753-1782), Cornelis van Homrigh (1744-1802), Anthonij Mijlius (1770-1806), Engelbertus Marinus Dorper (1771-1809), Hendrick Outgers (1663-1707), Pieter Ruttens (1613-1639), Nicolaes Jacobsz.(1610-1642), Joan Hoeckeback (1690-1718), Joseph Steijns (1626-1652), Cornelis van der Hoop (1652-1633), Jan van der Hoeven (1640-1656), Pieter de Bary (1640-1672), Joost van den Ven (1633-1666), Jacobus Snel (1666-1686), Ellert de Veer (1586-1599), Lieven Heijlinck (1591-1672).

Noen av de overnevnte notarene er særlig aktive, slik som for eksempel Jan Fransz. Bruijningh, mens vi for andre kun vil finne en enkelt innførsel slik som for J. Verheij, Jacob van Zwieten, og J. Molengraaf osv.

Jan Fransz. Bruijningh var sannsynligvis i besittelse av et av de største notarkontorene i Amsterdam, og hadde en rekke tilsatte, og lærlinger. Han var født i 1574, og var bror til Albert Fransz. Bruijningh, samt svoger til Jacob Meerhout, og far til Jacob Bruijningh.

Både broren Albert Fransz., sønnen Hendrick, samt Mr. Palm Mathijs, Jacob Meerhout I, Sybrant Cornnelisz, og

Jan Warnaertsz var tilsatt ved kontoret hans. I arkivene etter J. Fr. Bruijning finnes alt i fra protesterte veksler, befraktningskontrakter, gjeldsbrev, testamenter, bygge- og kjøpekontrakter for skip, og fullmakter m. mer. Det er også forekomster av dokumentasjon på fransk og portugisisk i protokollene. Bruijninghs svoger, Jacob Meerhout, og J. Warnaertsz, som også arbeidet under J. Fr. Bruijning, har også en stor produksjon. Til sammen utgjør aktene fra disse tre de mest omfattende kildene vedrørende kontakt mellom Amsterdam og Bergen for perioden frem til og med 1640. Store deler av arkivmaterialet produsert av Warnaertsz omhandler sjøfart, og ved siden av dagligdags dokumentasjon slik som fraktekontrakter, har vi også funnet arkivkort som dreier seg om hvalfiske,[26] slaveri,[27] og konflikter mellom nederlandske og danske skip.[28]

Etter 1640 er notarer som Jan Volkaertsz. Oli, Adriaen van Santen, Adriaan Karreman og Thierry Daniel de Marolles av de mest aktive. Vi la også merke til at de tidligst daterte arkivkortene ser ut til å ha en mye større tematisk spennvidde, mens den senere dokumentasjonen er langt mer skipsfartrelatert.

Noter:

23 A.I. Bosma 1998, Repertorium van notarissen, 1524-1810 s 4-6

24 A.I. Bosma 1998, Repertorium van notarissen, 1524-1810 s 8

25A.I. Bosma 1998, Repertorium van notarissen, 1524-1810 s 14

26 J. Warnaertsz, Not ark 674/192v, 1637-05-7 og 9

27 J. Warnaertsz, Not ark 670 C/47

28 J. Warnaertsz, Not ark 696A/reg 89/814

Yngve Nedrebø:

DNA som nytt og nyttig verktøy i slekts-gransking

En dag våren 1906 ble det funnet en liten bylt på en trapp i Sioux Falls, Syd-Dakota. Bylten viste seg å inneholde en nyfødt gutt. Hittebarnet var hvit i huden og hadde lyse øyne. Det var ikke så rart, for området i og rundt Sioux Falls var i all hovedsak befolket av innvandrere fra Nord– og Vest-Europa. Det ble selvsagt gjort forsøk på å spore opp guttens mor, men de gav ingen resultater. Gutten ble adoptert bort, og fikk navnet David.

Sioux Falls ligger helt øst i Syd-Dakota, like ved punktet der Iowa, Minnesota og Syd-Dakota møtes. Det er på en fruktbar elveslette, der farmene ble tatt opp fra slutten av 1870-tallet.

David vokste opp, giftet seg, fikk sine egne barn, og døde i 1982. Han lurte nok på opphavet sitt, og drømte fra tid til annen om å kunne få løst gåten og å få treffe foreldrene sine. Men muligheten til å finne svaret på hvem foreldrene var, ble mindre og mindre etter som årene gikk. De som kunne ha visst noe, var etter hvert gått bort. Det var bare å resignere.

Så begynte man å høre historier om hvordan DNA-tester kunne hjelpe adopterte og hittebarn med å spore opp sitt genetiske og biologiske opphav. Ikke minst har historien om «Gary Gatwick», guttebabyen som ble funnet på et toalett på flyplassen Gatwick i London i april 1986, og som siden 2010 har brukt gentester i forsøket på å spore opp far og mor, vakt internasjonal oppmerksomhet. Men på tross av sterk innsats og mye oppmerksomhet, har «Gary Hatwick» fortsatt ikke lykkes med å finne svarene på sine uløste gåter. Men han har fått oversikt over en rekke fjernere slektninger, som han har felles DNA med. Og han sier selv det hjelper på. Han ser han har en tilhørighet.

Under forjulssalget til FTDNA (FamilyTree DNA i Texas) i 2017 fikk sønnen og datteren til hittebarnet fra 1906 den ideen at de skulle teste genene sine. Kanskje kunne de likevel finne svar på den 111 år gamle gåten? Resultatene av testene kom i februar 2018.

Testen «My Origins» fortalte at søskenene var knapt 25% skandinaviske, men at de i all hovedsak hadde britisk opphav. Det stemte med det de visste om slekten på morssiden, og siden bare rundt en fjerdedel av genene var klassifisert som skandinaviske, antok de at den ene av foreldrene til David var av skandinavisk og den andre av britisk avstamming.

I testen «FamilyFinder» fikk de mange og tilsynelatende ganske nære treff i Norge. Sønnen til David hadde også tatt Y-DNA-test, og der fikk han også ganske nære treff i Norge. Men siden det også der var britiske treff, la de mindre vekt på den.

Den foreløpige konklusjonen ble at faren til gutten som ble etterlatt og deretter funnet i 1906, etter all sannsynlighet var norsk, mens moren ut fra testene syntes mest sannsynlig å være av britisk opphav.

Genstoff blir målt og oppgitt i centiMorgans (cM). Hver av foreldrene deler 3384 cM med sine barn, søsken deler rundt 2500, halvsøsken, besteforeldre og onkler og tanter deler normalt rundt 1700 med barnet, søskenebarn rundt 750, og tremenninger deler i snitt 325 cM. Variasjonen øker med avstanden i slekt.

Jeg kom inn i jakten på det ukjente opphavet i slutten av mars 2018. Jeg hadde oppdaget at jeg selv hadde ganske nære «autosomale» (kromosom 1-22) treff med Davids sønn og datter, og de dukket opp som like nære slektninger med personene bak nesten alle de andre testene jeg administrerer. Da kunne vi føle oss trygge på at slektskapet var der, og at det var rimelig nær.

Enda større ble overraskelsen da jeg oppdaget nære treff også i mannslinjen (Y-DNA) med en av testene jeg administrerte.

Siden alle disse treffene pekte entydig mot Jølster i Sunnfjord, tok jeg kontakt med de to barna til David fra Sioux Falls, og fortalte at minst en av foreld-

Sioux Falls ligger i et præ-rielandskap, omgitt av Min-nehaha County. Fra rundt 1880 kom det en jevn strøm av norske innvandrere til området.

rene til hittebarnet måtte ha mye av sine gener fra Jølster.

De godtok at faren til gutten måtte være norsk, men hadde liten tro på at begge foreldrene var av norsk avstamming. Men da det også dukket opp treff mot mitt materiale i X-kromosomet til datteren, ble det virkelig interessant. Menn har et X-kromosom, og det er arvet gjennom mor, mens jenter har to X-kromosomer, et fra far og et fra mor. Siden datteren til David hadde deler av sitt X-kromosom fra Jølster, må enten hennes mor eller hennes farmor ha hatt (deler av) sitt opphav fra Jølster. På spørsmål utelukket familien at det kunne gå gjennom den testedes egen mor, som hadde kjente og kartlagte forfedre gjennom mange generasjoner bakover, uten at noen av disse forfedrene var i nærheten av Norge. Det ble også bekreftet av at Davids sønn, som utelukkende hadde X-gener fra sin mor, slett ikke hadde X-treff til Norge.

Det var ikke snakk om noen stor del av X-kromosomet (som i alt er på 195,93 cM), bare 1,19 cM, eller 0,6%, Det er

Sioux Falls 1908. Byen er den mest folkerike i Syd-Dakota i dag, og har lenge hatt den posisjonen.

så lite at det kunne mistenkes for å være «støy», falsk utslag. Så da gjaldt det å sjekke andre fra samme familie, for om mulig å få bekreftet slektskapet.

En kusine av jølstringen med X-treff ble testet, og der kom den endelige bekreftelsen. Den lille strengen på 1,19 var ikke felles for de tre, men det dukket opp to ganske lange strenger felles med Davids datter, en på 6,11 cM og en på 5,43. Det var ikke lenger grunnlag for tvil: Moren til den lille forlatte gutten i Sioux Falls hadde (deler av) sitt opphav fra Jølster, Norge.

Vi meldte tilbake til familien i USA at de må ha tatt feil når det gjelder nasjonaliteten til barnets mor. Siden både farsslekten og morsslekten til David hadde linjer tilbake til Jølster, var det naturlig å fortsette jakten på begge foreldrene der.

Testene fortalte oss hvilken farslinje hittebarnet tilhørte, men det var en linje som var kommet til Jølster på 1560-tallet, og som hadde blomstret og fått mange greiner. Det var derfor ikke umiddelbart lett å kunne se hvilken av disse greinene vi skulle konsentrere oss om.

Minst fire familier fra Jølster hadde slått seg ned i Sioux Falls eller i det tilgrensende Minnehaha County i ti-årene sist på 1800-tallet. De kunne alle i teorien være utgangspunkt for enten far eller mor til David. Hva kunne vi finne om deres DNA?

Tre av de fire familiene tilhørte farslinjer der vi kjente Y-DNAet, og vi kunne umiddelbart slå fast at barnets far ikke kunne komme fra noen av disse. Vi satt igjen med en familie der vi ikke hadde opplysninger om haplogruppe, men det var ikke noen kjent tilknytning til noen av de kjente greinene etter den felles forfaren på 1560-tallet. Men vi visste mye mindre om Davids mor, slik at vi ikke kunne utelukke at hun kom fra en av disse familiene.

Den «autosomale» testen viste ganske høye felles verdier, men variasjonen i normalområdet er stor, slik at vi ikke kunne si sikkert hvor nær det var, men antydningsvis innenfor 3-4 generasjoner. Og siden det ved testingen var to generasjoner tilbake til hittebarnets foreldre, kunne vi kanskje snakke om at en eller begge de kunne være søskenebarn eller tremenninger av besteforeldrene til de testede jølstringene.

Kunne vi få supplerende informasjon fra USA? Hadde barna til David andre treff i Norge? Jo, det hadde de, og til og med treff med høyere verdier enn dem vi hadde funnet i Jølster.

Da ble oppgaven å leite opp informasjon om besteforeldrene og oldeforeldrene til denne personen, og ganske visst! Den ene oldefaren var fra Jølster. Vi begynte å avdekke mer informasjon om ham. Han var født i 1877, og hadde utvandret til New York i mars 1906 etter at han i en årrekke hadde bodd i Bergen. Utvandringstidspunktet var for seint til at han kunne ha besvangret barnemoren i USA! Enten var vi på feil spor, eller så måtte forklaringen være at han hadde besvangret barnets mor i Bergen tidlig på høsten 1905. I så fall hadde hun utvandret — som gravid

— og i perioden mellom høsten 1905 og våren 1906.

Ved hjelp av «Find a Grave» kunne vi slå fast at vår kandidat som far hadde flyttet fra New York til Seattle, der han døde i 1952.

På amerikansk side fant man ut at kandidaten hadde giftet seg i 1910 med en norskfødt kvinne, utvandret fra Bergen i september 1905. Hun hadde da oppgitt at hun skulle til familie i Sioux Falls, SD! Kunne det være tilfeldig? Eller hadde de to som giftet seg i 1910 kjent hverandre og hatt nære relasjoner også **før** de utvandret i 1905/1906?

Det kunne vi ikke vente å finne opplysninger om i de skriftlige kildene. Igjen var det DNAet vi måtte ty til. Vi hadde funnet to tilsynelatende gode kandidater. Vi visste de fire år etter at hittebarnet ble funnet hadde giftet seg, og at de deretter hadde flyttet til Seattle. Vi visste at begge hadde bodd i Bergen sommeren og tidlig på høsten i 1905. Vi visste begge hadde deler av sitt slektsopphav i Jølster.

Kunne vi ut fra DNA-et til hittebarnets to barn finne treff med relativt nære slektninger andre steder i Norge, og så ved hjelp av opplysninger om forfedrene til kvinnen som utvandret i september 1905, se om vi fikk treff?

Kvinnens far var fra Hardanger, og hennes mormor var fra Lærdal. Gjennom søk blant slektningene som dukket opp i testene hos Davids to barn, fikk vi treff i begge disse områdene, og med tilknytning til gårder der vi visste kvinnen fra Bergen hadde slekt. Følelsen av å være kommet i mål med undersøkelsen var nå blitt sterk!

Ekteparet hadde fått tre barn mellom 1911 og 1920. Alle tre var døde da undersøkelsen startet våren 2018. Vi hadde sterke indisier, men det endelige beviset ville vi få dersom en av etterkommerne til ekteparet var villige til å la seg teste. Barnebarn ble sporet opp,

Manntallet for Gloppen prestegjeld 16. juni 1664, side 157. Riksarkivet/Digitalarkivet. Rentekammeret inntil 1814, Realistisk ordnet avdeling Serie og underserier J: Folketellinger og manntall Ja: Manntallet 1664-1666, Jab: Manntallet 1664-1666: Sognepresten es manntall.

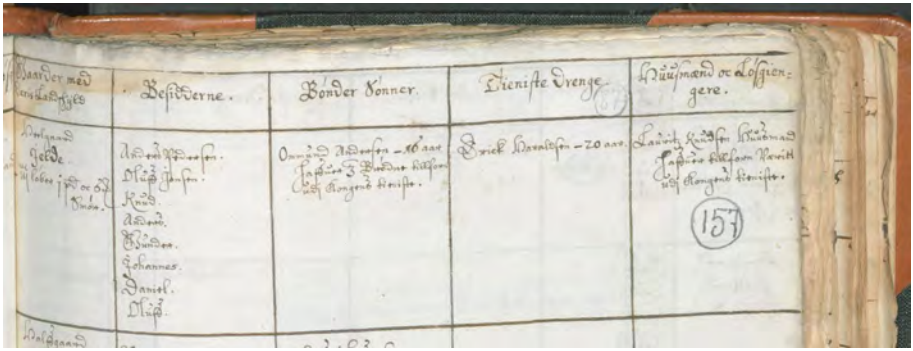

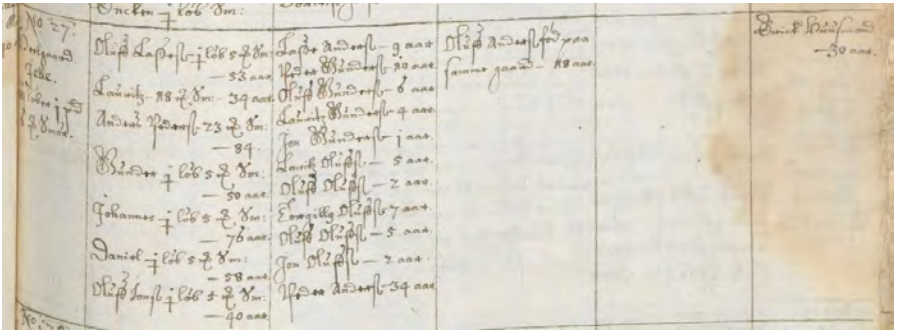

Manntallet fra 1666 for Gloppen prestegjeld, side 183. Rentekammeret inntil 1814, Realistisk ordnet avdeling J: Folketellinger og manntall Ja: Manntallet 1664-1666 Jab: Manntallet 1664-1666: Sogneprestenes manntall,L0025: Nordfjord prosti Manntall nr. 25/1664 - 1666

og de ble spurt, men svaret var ganske kontant: Nei!

Så inntil videre må vi si oss 99,9% sikre på at vi ved hjelp av DNA har funnet svarene på hvem som var foreldrene til hittebarnet, og så håpe på at noen av de relativt nære slektningene tester seg, og avklarer endelig den 112 år gamle gåten.

Litt nærmere fasittsvaret på hvem som var far kan vi komme ved at vi utvider Y-DNA-testen og jakter på de nyeste mutasjonene (SNPer). Den analysen pågår nå.

***

DNA for å avsløre feil i bygdebøker

Bygdebøker er ikke alltid helt å stole på, dessverre. Noen ganger er det lett å avsløre feil, fordi kildene faktisk forteller noe helt annet enn det bygdebøkene forteller. Andre ganger er kildene ganske uklare eller sviktende, slik at de åpner for flere tolkninger. I begge tilfeller kan DNA komme til hjelp.

På Hjelle i Breim er det et bruk som i dagligtale har gått under navnet «Erkebruket». Der har brukerne båret navnene David og Erik annenhver generasjon siden 1600-tallet, sønn etter far.

Ifølge bygdeboken begynte rekken med David Rasmusson, født «kring 1608, d. fød 1686». Han var gift med Bergitte, død 78 år gammel i 1689, som også skal være nevnt i 1646.

Neste bruker var ifølge bygdeboken Eirik Davidson, som «brukte før 1683 1 pd. 14 mk. Odelsgods og 3 mk. prestebolgods».

Så fulgte David Eriksen, som døde 78 år gammel i 1745, og som fikk skjøte i 1705. Deretter kom Erik og David i 8 generasjoner, om hverandre helt fram til slutten av 1900-tallet.

Hvis vi prøver å finne fram til belegg i kildene, støter vi på problemer. Det er

Haplogruppe G er regnet som den første som oppstod etter utvandringen fra Afrika, Den er å finne på Vestlandet, men med lav frekvens, rundt 1%. Den har gjennom de siste 50.000 år hatt sitt kjerneområde i Kaukasus. Kartet fra Eupedia viser fordelingen i Europa.

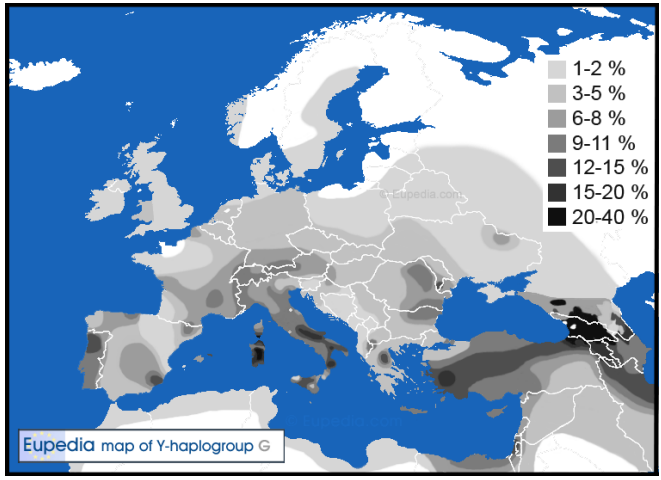

verken en David Rasmusson eller en Erik Davidson nevnt i kildene fra 1600-tallet.

Vi finner derimot en **Daniel** Rasmussen Hjelle. Han var bruker i 1646 og gift med Bergitte. Han er nevnt i kvegskatten i 1657, og i manntallene 1664-1666. I 1664 står han uten aldersangivelse, i 1666 var han 58 år gammel ifølge manntallsskriveren. Han står imidlertid ikke oppført med noen sønn. Det finnes ikke noe sted spor etter den angivelige Erik Davidsen. Men vi ser at odelsgodset som Daniel Rasmussen satt med, havnet hos David Eriksen, så en slektsforbindelse kan vi fortsatt anta. Men trolig er Daniel morfaren til David, ikke farfaren.

Den eneste Erik vi finner på Hjelle i kildene rundt andre halvdel av 1600-tallet, er Erik Haraldsen, «Tieniste Drenge» og 20 år gammel i manntallet for Hjelle i 1664, og en Erik husmann, 30 år gammel, i manntallet 1666.

Det vi ikke kan lese ut, er om tjeneren Erik, angivelig født ca. 1644, er identisk med husmannen Erik, født ca. 1636, og om det er denne Erik som er far til den seinere brukeren David, født ca. 1667, og stamfar til brukerdynastiet på bruket.

I 1686 fikk Erik «Halvardsen» Hjelle bygsle et bruk på Klakegg i Jølster. I en senere rettssak står det at han hadde vært gardbruker på Hjelle i Breim. I manntallet i 1701 står han som Erik Haraldsen, 65 år gammel. Han hadde en sønn Erik, født rundt 1680 og en datter Kristi, født rundt 1676, og begge bodde på Klakegg. Erik og Kristi hadde nær forbindelse med David Eriksen på Hjelle, og også med Johannes Eriksen Hjelle, født rundt 1670. De dukket stadig opp som faddere for hverandres barn, og de hadde de samme navnene i oppkalling: alle fikk døtre Eilin. Og tre av dem fikk døtre Magnhild, og naturlig nok fikk alle sønner Erik, og da disse sønnene Erik ble døpt dukket de andre opp som faddere.

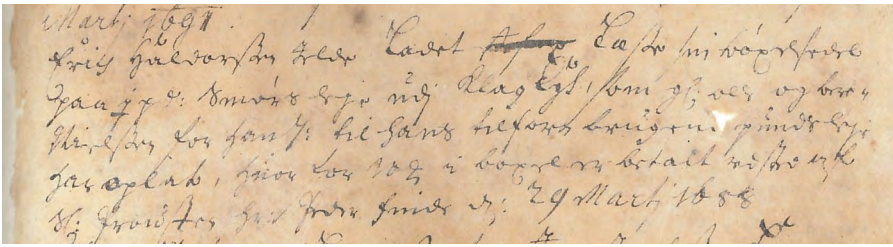

«Erich Haldorsen Jelde Ladet Læse sin Bøxelsedel … paa ½ pd: Smørs leje udj Klag Egh», i tillegg til det han hadde fra før. Sunnfjord tingbok A 5, 1691-1692, fol. 57a.

Alt tydet på at det var Erik Haraldsen Klakegg, 65 år i 1701, som var tjeneren Erik Haraldsen på Hjelle i 1664, men rimelig sikkert også Erik husmann i 1666, og far til Erik og Johannes på Hjelle.

Y-DNAet til Erik Haraldsen er kjent. Hans farslinje hører til haplogruppe G, og han var fra Hilde i Innvik, sønn av Harald Colbensen (ca. 1604-) og sønnesønn av Colben Mindresunde (død 1613). I slekten fra Hilde var navnet David brukt på 1600-tallet, og det er et av ytterst få steder det ganske sjeldne navnet var i bruk i Nordfjord, før det dukket opp på Hjelle i Breim.

Indisiene var mange og gode, men beviset? For å få avgjort om det var Erik Haraldsen som var far til David og Johannes på Hjelle, måtte vi finne en etterkommer i mannslinjen der som var villig til å være med på undersøkelsen.

Forespørsel ble sendt, og svaret var positivt. Testen ble tatt og sendt inn. Etter noen spennende uker kom resultatet. Etterkommerne etter David Eriksen Hjelle (ca. 1667-1745) har samme Y-DNA som etterkommerne etter Erik Eriksen Klakegg. Den genetisk avstanden ved 37 markører var 2, og sannsynligheten for at de to linjene har utgangspunkt i samme mann 12 generasjoner tilbake er av dataprogrammet beregnet til 97,1%. Utvider vi til 16 generasjoner øker sannsynligheten for felles opphav, ifølge kalkulator, til 99,35%. Hypotesen vår er en splitt 12 generasjoner tilbake.

Så da må konklusjonen bli at det var Erik Haraldsen Klakegg som var tjenestedrengen og husmannen på Hjelle, før han ble gardbruker der, fikk en rekke barn der og seinere drog til Klakegg i Jølster.

Ønsker vi å bli enda sikrere, kan vi teste de tre «private» mutasjonene som er funnet i Y-DNAet i linjen etter Erik Haraldsen Klakegg. Dukker en av de tre opp også i slekten på Hjelle, skulle også det lille snevet av tvil som måtte være igjen, bli borte!

Etter hvert som stadig flere tester seg, øker muligheten til å gjøre interessante funn i betydelig grad!

Korrupsjonsjegeren Erik Pontoppidan

Gina Dahl

Innledning

Bergen har huset mange biskoper. En av de mest kjente av dem, i alle fall for ettertiden, er danskfødte Erik Pontoppidan (1698-1764). Flere av oss kjenner nok igjen navnet hans fra Erik Pontoppidansgate, stikkveien som ligger mellom Kong Oscars gate og St. Jørgensgate. Pontoppidan er dessuten kjent som forfatter av katekismeforklaringen *Sandhed til gudfryktighed* (1737), som var obligatorisk lesning til konfirmasjonen i lang tid. Pontoppidan skrev dessuten flere andre skrifter, så som *Forsøg paa Norges naturlige Historie* (1752-1753), som omhandlet norsk flora og fauna samt nordmenns levemåter og tradisjoner. Men Pontoppidan var ikke bare interessert i å skrive. Blant annet interesserte han seg i sin tid som biskop i Bergen (1748-1754) sterkt for skolevesenet. Pontoppidan fikk derfor opprettet et skolelærerseminarium på Christi Krybbe i 1749, og utga også en *Anvisning for Skolelærere*.

Erik Pontoppidan (1698-1764). Pontoppidan var biskop i Bergen i en årrekke, og en svært flink sådan. Pontoppidan var en god organisator, og holdt blant annet overoppsikt med pengebruken i offentlige stiftelser. Bilde: Wikimedia commons.

I det store og hele var Pontoppidan interessert i alt som hadde med bispegjerningen å gjøre, ikke minst når det gjaldt å holde regnskapene i orden. Pontoppidan sto sammen med stiftamtmannen som øverste ansvarlige for en hel rekke offentlige regnskaper som tidvis generte masse penger. Og Pontoppidan lot

ikke gresset gro; han slo kort sagt ned på det han kunne av det han så på som uærligheter, eller det vi i dag enkelt og greit ville kalt underslag eller korrupsjon. Denne artikkelen skal omhandle nettopp dette. **(bilde 1)**

Pontoppidan, stiftbefalingsmannen og regnskapene

Da Pontoppidan tiltrådde som biskop i Bergen, var det ikke bare sjelesorg han skulle interessere seg for. Det å være biskop førte med seg en hel rekke administrative oppgaver, blant annet det å holde oppsyn med Bergen bys offentlige institusjoners regnskaper. Dette ansvaret var nedfelt i et reskript av 3. juli 1739, og lød således:

Stiftbefalingsmanden og Biskopen skal være Directeurer for alle saadanne Regnskaber. Værgerne og Forstanderne skal af Inspecteurerne allene udnævnes og antages samt de publiques Huuses Capitalers Udsættelse skee af Værgerne og Forstanderne, med bemeldte Inspecteurers Samtykke efter Deres ordre og NB paa deres An- og Tilsvar om noget Pant skulle briste. Men Stiftbefalingsmanden og Biskopen skal være forpligtede betimeligen at fordre Vedkommende til Regnskab eller og siden med Inspecteurerne NB udi Last og Brast være lige deelagtige.

Om enn språket i avsnittet ovenfor er gammelmodig for oss, viser innholdet klart at biskopen og stiftbefalingsman-

Ulrik Frederik de Cicignon (1698-1772) var stiftamtmann i Bergen i mange år, ja helt fra 1749 og frem til 1766. Cicignon trakk seg tilbake fra stillingen sin som stiftamtmann i 1766, året etter den såkalte «Strilekrigen», et Bergens- og strileopprør som i flere dager satte byen på hodet. Cicignon var sammen med Pontoppidan øverste ansvarlig for de offentlige «husene» i Bergen, inkludert regnskapene deres, men han var i København da Pontoppidan satte inn hovedstøtet mot alt av mislighold som ble gjort i dem. Bilde: Wikimedia commons.

nen (øverste sivile myndighet på Vestlandet) skulle se til at alle offentlige stiftelsers regnskaper var i orden, og at pengene de hadde til rådighet ble brukt på en fornuftig måte. Stiftelsene det var snakk om gjaldt alt av skoler, hospitaler og lignende institusjoner. Og det var flere slike i Bergen, deriblant De sjøfarendes fattighus, som før det i 1896 ble flyttet til Nordnes lå like ved Domkirken i Bergen. Opprinnelig skulle stiftelsen huse fattige, skipbrudne samt syke og gamle sjøfolk, men etter hvert ble det åpnet opp for at også andre kunne innlemmes her. Også St Jørgen, som huset leprasyke, var en stiftelse som Pontoppidan skulle ha overoppsyn med, det samme var Tukt- og manufakturhuset.

1753 var året da Pontoppidan satte inn nådestøtet ovenfor de offentlige stiftelsene for å bringe klarhet i om regnskapene de førte var korrekte. Hvorfor dette skulle skje akkurat da, er litt uvisst, men antagelig har det å gjøre med at Ulrik Frederik de Cicignon (1698-1772), som var stiftamtmann i Bergen i en årrekke, faktisk var vekkreist. I 1753 oppholdt Cicignon seg i København, og det ble derfor den konstituerte stiftamtmannen, justisråd Claus Bager (1718-1783), som hjalp Pontoppidan med å bringe klarhet i regnskapene samt true de notabilitetene som styrte – eller hadde styrt – Bergen bys offentlige stiftelser med rettsforfølgelse. Hvorfor man gikk offentlige stiftelser i sømmene i en periode hvor Cicignon var vekkreist er ikke godt å si, men noe av forklaringen kan være den at de styrende for stiftelsene alle var svært kjente menn innenfor borgerskapet, og antagelig også Cicignons venner. Det ville derfor være vanskelig for Cicignon å delta i den «heksejakten» Pontoppidan innledet, og som skulle vise seg å avsløre det de fleste nok allerede visste, nemlig at penger ble unndratt regnskapene over en lav sko.

Trøbbel i De sjøfarendes fattighus

En av de stiftelsene som Pontoppidan gikk etter i sømmene når det gjaldt bokholderi var De sjøfarendes fattighus. Anledningen bød seg etter at forstanderen, borger og skipper Cornelius de Lange, avgikk ved døden i februar 1753. Allerede 3. mars skrev Pontoppidan til Magistraten, datidens bystyre, og signaliserte at han ønsket en flink mann ansatt som forstander for stiftelsen så fort som mulig, ikke minst for å få regnskapene i orden. I brevet unnlater ikke Pontoppidan å opplyse om at avdøde de Langes regnskaper enda ikke har blitt avlevert, og at selv forstanderen *før* Cornelius de Lange, Jacob Dishington, heller ikke har rapportert inn gyldige regnskaper:

Da jeg fornemmer at Søefarendes Fattig-Huuses Forstander Cornelius de Lange nu ved Døden er afgaaen, saa har jeg ikke villet undlade herved at erindre Deres Velædle Velviisheder om at udsøge og beskikke i hands Sted en anden beqvem Mand til Forstanderskabet jo før jo hellere, formoder ogsaa Deres Velædle Velviisheder lader sig efter yderste Fliid være angelegen at

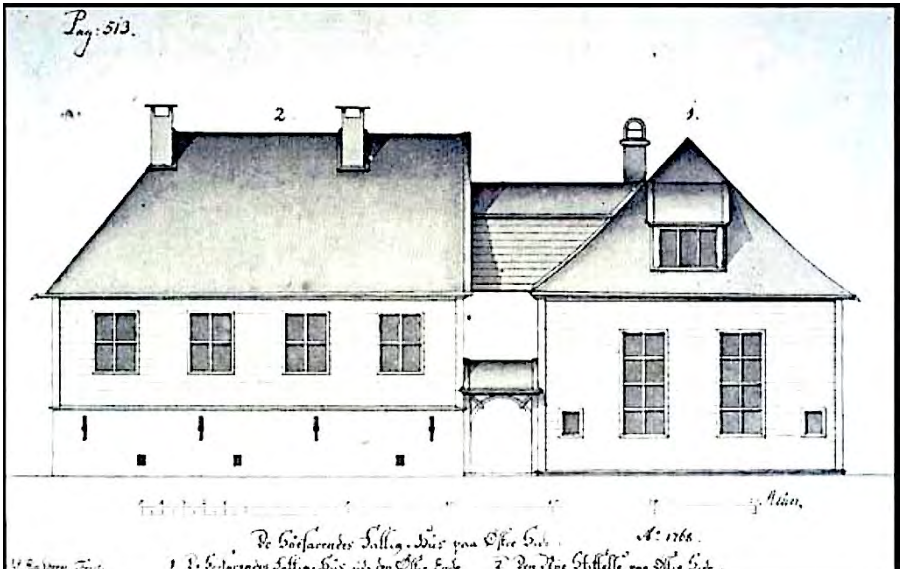

De sjøfarendes fattighus, tegnet av J. J. Reichborn i 1768. Før det flyttet ut til Nordnes i 1896, lå huset like ved Domkirken. Det var her at underslag ble gjort av blant annet Jacob Dishington, og at gyldige regnskaper til stadighet manglet. Bilde: Wikimedia commons.

see bemelte Huuses Regnskaber ført i Rigtighed, saavelførst de Mr: Discingthun endnu staaer tilbage med, som og nu sidstværende Forstanders, da man kunde holde sig stricte efter den Kongl: Allernaadigste Forordning af 23 febr: 1748.

Også i april 1753 skriver Pontoppidan til Magistraten og gjentar ønsket om å få De sjøfarendes fattighus forsynt med en god forstander. At dette er såpass viktig for Pontoppidan, er kanskje ikke så rart. Jacob Dishington, etternavnet ble skrevet på ymse måter, hadde faktisk i sin tid blitt avsatt, eller det Pontoppidan kaller «dimitteret», for å underslå samt «tilbageholde og sidde inde med sine administrations Regnskaber».

Og saken mot Dishington er ikke ny. I et brev fra Pontoppidan til justisråd Bager datert 21. juni 1753, går det frem at Dishington har blitt advart i en årrekke av både Pontoppidan og Cicignon, dog på en «vennlig» måte, samt at han har blitt oppfordret på det sterkeste til å levere inn regnskapene for fattighuset. Men nå er tålmodigheten endelig slutt: Fra korrespondansen mellom Pontoppidan og Bager av 21. juni, går det frem at Dishington nå har fått pinseaften som frist for å levere inn regnskapene sine, samt å hoste opp de pengene som mangler. Dersom verken penger eller regnskap heller ikke denne gangen skulle dukke opp, ber Pontoppidan om at

Dishington nå rettsforfølges. Det må altså settes en stopper for Dishingtons «mageløse Dristighet» når det gjelder å overse kongens befaling for fattighus og deres regnskaper. Det poengteres dessuten at det mangler en «anseelig» sum med penger i regnskapene:

Det er Deres Hoyædle Velbr formodentlig ikke ubekiendt at Sr Jac: Discingthun, Borger her af Staden for halvandet Aar siden af Directionen blev dimitteret fra sit Embede som Forstander ved Søefarendes Fattig-Huus, efterdi hand tvertimod Lov og Forordning samt u-anseet mange venlig til ham giorte Erindringer Aar efter Aar vedblev at tilbageholde og sidde inde med sine administrations Regnskaber, anden uforsvarlig Overhørighed ey at melde.

Da jeg nu paa Høyædle og Velbr: Hr: Stiftbefalingsmand von Cicignons og egne vegne Tiid efter anden baade selv og ved andre har søgt at overtale ham til anden sømmelig Adfærd samt foresat ham saasom terminum peremptorium Pintze-Aften, inden hvilken baade hands sidste Regnskab og hvad deraf depende-

Bispegården i Bergen. Denne lå foran Domkirken, og det var her Erik Pontoppidan bodde da han var biskop i byen. Bilde: Bergen museum.

rede, nemlig de længe tilbageholdte anseelige Penge-Summer absolute skulle og maatte være paa behørige Steder indkomne, men samme ikke af ham er efterlevet, saa nødsages jeg herved at udbede deres Høyædle Velbr: saasom consistueret Stiftbefalingsmand dette, at uden Ophold maatte constitueres en actor som ved Lov og Dom med allerforderligste kunde inddrive det manglende hos bemelte Sr Discingthun samt see ham, andre til Exempel nogenlunde bestraffet for den mageløse Dristighed med hvilken hand saa lang Tiid har vovet at sette alle Kongl: Befalninger hands Embeds Pligt vedkommende til side.

I et brev fra Pontoppidan til kirkeskriver Søren Bang av 22. mai samme år bes det dessuten om at Dishington nå skal informeres om at han dersom han heller ikke denne gangen leverer inn regnskap, og ei heller betaler de pengene han skylder, må betale mulkt for hver måned han har latt være å adlyde ordre, og dette med tilbakevirkende kraft til da han ble avsatt fra stillingen som forstander. Hvor mye Dishington faktisk har underslått av fattighusets penger går ikke frem av Pontoppidans korrespondanse, men at det er mye å ta av, vises i et brev fra Pontoppidan til Magistraten av april 1753; her beskrives det at fattighusets kapital antas å ligge på rundt så mye som 7000 riksdaler. Hva som videre skjer i saken mot Dishington går heller ikke frem av Pontoppidans kopibok.

Nøkler og kausjon

Allerede i slutten av april har en ny kandidat påtatt seg stillingen som forstander ved De sjøfarendes fattighus. I et brev fra Pontoppidan til Magistraten av 26. april 1753 går det frem at borgeren Hans Henrich Dedicken har stilt som kandidat til vervet, og at Magistraten har valgt ham frem som fattighusets leder. Det høres ut som om Pontoppidan er fornøyd med valget, for han roser Dedicken som en «duelig og god Mand».

Men likevel er ikke Pontoppidan helt fornøyd med Magistraten, for det viser seg at de har brutt en forordning av 23. februar 1748 som krevde at den som ble valgt til forstander for en offentlig stiftelse selv måtte stille som kausjonist for stiftelsens kapital, som i dette tilfelle, og som nevnt ovenfor, lå på rundt 7000 riksdaler. Det å lede en offentlig stiftelse var dermed ikke «for Gud og hvermann», da man i utgangspunktet måtte være særdeles bemidlet. Det var derfor, naturlig nok, hovedsakelig rike handelsmenn som landet i denne typen stillinger. Å gjøre forstandere til garantister for en stiftelses kapital var naturlig nok et middel staten brukte for å prøve å få bukt med underslag all den tid mange av de som satt i denne typen posisjoner, ja kanskje til og med de aller fleste av dem, tok det de ville fra kassen. Og disse underslagene lot seg avdekke på to måter; enten ved å sjekke om innholdet i stiftelsenes pengekiste faktisk var på var på plass, eller ved å gå nøye gjennom regnskapene de avla – dersom

Kanskje var det slik den så ut kisten som ble brukt til å oppbevare pengene og obligasjonene tilhørende De sjøfarendes fattighus. Men i stedet for å ha kun én lås, skulle den som oppbevarte fattighusets midler ha tre. Kilde: Wikimedia commons, Norsk Folkemuseum.

de i det hele tatt ble avlagt – for å avdekke mistenksomme føringer på denne måten.

Pontoppidan er i det store og hele ikke nådig når det gjelder Magistratens ansettelse av Dedicken, eller rettere sagt det forhold at bystyret ikke har avkrevd ham å stille som kausjonist for fattighusets kapital. Dersom dette virkelig er tilfelle, skriver Pontoppidan, så må da Magistraten selv på ta seg å være kausjonister, eller som han skriver «De [må] alle for een og een for alle lade cautionen hvile og ankomme paa sig selv».

Og tydeligvis ble heller ikke Magistraten spesielt blid over svaret fra Pontoppidan. I alle fall klaget de over biskopens tilsvar, noe som kommer frem av et brev sendt fra Pontoppidan til Magistraten den 24. juni 1753. Her påpekes det på nytt at Dedicken bør påta seg kausjonsansvaret slik andre har gjort i lignende stillinger. Dog innrømmer Pontoppidan at det er vanskelig å finne folk til denne typen posisjoner all den tid relativt få personer ønsker å stille som garantist for flere tusen riksdaler: «Jeg tilstaaer gierne at den Høytærede Inspection har i slige Tilfælde ont ved at finde en paalidelig og i alle Henseender beqvem Mand, da Tallet som De skulle vælge af formindskes ved dem der søge og erholde Allernaadigstse Kongl: dispensation». Dessuten, det hevdet i alle fall Magistraten, så visste heller ikke Dedicken om at han måtte stille som kausjonist da han overtok forstanderskapet, og burde derfor ikke avkreves dette i ettertid. Tydeligvis hadde Magistraten «glemt» å fortelle ham om det.

Løsningen på problemet med at verken Dedicken eller magistratsmedlemmene ville stille som kausjonister for et mulig mislighold, les: underslag, ble imidlertid gitt av Pontoppidan selv, og i form av en helt spesiell kiste. I denne kisten skulle stiftelsens obligasjoner og penger som ikke var satt ut til forrentning befinne seg, og på kisten skulle det finnes tre låser hvis nøkler skulle eies av Direksjonen (biskop og stiftamtmann), Inspeksjonen (kontrollører fra Magistraten) og forstanderen (Dedicken). Ved at de alle hadde en nøkkel hver, ville ingen kunne åpne kisten uten at de andre også var til stede. Pontoppidan krevde dessuten selv å bli tilsendt Direksjonens nøkkel. I et brev fra Pontoppidan til Magistraten av 11. august får vi også vite at kassen laget «til Sikkerhed for Søefarende Fattig-Husets Midler» endelig er ferdig, og at alle nå kan få sin egen nøkkel. Og dette skal tydeligvis skje klokken tre onsdag den 15. august:

Da Deres Skrivelse af 2 hujus notificerer mig at den bevidste cassa til Sikkerhed for Søefarende Fattig-Husets Mid-

Tukt- og manufakturhuset er et av Bergens staseligste barokkbygg. Det ble opprinnelig oppført i 1646, men da under navnet Manufakturhuset. Her skulle unge mennesker kunne lære seg et håndverk. Senere ble bygget brukt som arbeidshus, og etter hvert også som tvangsarbeidsanstalt. I dag tilhører bygget Bergen kommune. Bilde: Gina Dahl.

ler er bleven færdig, saa og fornemmes naar Indlegningen [av obligasjoner og penger] *kand skee og Vedkommende tage hver sin Nøgel til sig, saa agter jeg, om Gud vil paa næstkommende Onsdag den 15 Aug: om Eftermiddagen Kl: 3. at indfinde mig til den Ende paa Raadstuen forventende den Ære der at see Deres Velædle Velbyrd: og Velviisheder.*

En kiste med hele tre låser ble altså løsningen for å sikre seg mot fremtidige underslag i De sjøfarendes fattighus.

Verstingen – Tukt- og manufakturhuset

Men det var ikke bare ved De sjøfarendes fattighus at det manglet både regnskap og penger. Det samme var også tilfelle ved Tukt- og manufakturhuset, på Pontoppidans tid brukt som tvangsarbeidsanstalt for de som av en eller annen grunn trengte «tuktelse». Våren 1753 ble også søkelyset rettet mot økonomisk mislighold her.

I det store og hele skulle det vise seg å være mye vanskeligere å komme til bunns i sakene ved Tukt- og manufakturhuset enn ved De sjøfarendes fattighus. Og årsaken var denne: Mens misligholdelsene ved De sjøfarendes fattighus kun lå på to personer, Jacob Dishington og Cornelius de Lange, lå manglene ved Tukt- og manufakturhuset på flere, og det var til tider uklart hvem. Ikke mindre enn to avdøde forstandere for Tukt- og manufakturhuset, Iver Leganger samt Jacob Lange, hadde latt være å føre og innsende regnskaper over inntekter og utgifter. Dermed var det umulig å si om de pengene som manglet var underslått av den aller siste forstanderen, Iver Leganger, eller om det hadde skjedd før hans tid og av Jacob Lange. Det var også uklart hvorvidt avdøde stiftbefalingsmann Christian à Møinichen, som i sin tid hadde overoppsyn med alt av offentlige hus, også posthumt kunne holdes ansvarlig for misligholdene.

En god del penger manglet i Tukt- og manufakturhusets kasse. Et brev fra Pontoppidan til Magistraten i Bergen datert 12. april 1753, viser at et revisjonsråd bestående av justisråd Gundersen og borgemester og politimester Lund nå har fordelt skyld. Rådet hevdet at Jacob Lange skyldte Tukt- og manufakturhuset 813 riksdaler, mens Iver Leganger skyldte 857, til sammen nesten 1700 riksdaler. Av dette skulle noe ettergis av Møinichens bo, ettersom Møinichen visstnok en gang i tiden hadde lovet forstanderne kostpenger for utførte tjenester; dette skulle nå skytes inn i regnskapene for å gjøre underskuddet mindre. Men selv etter at disse midlene kom på bordet sto det igjen 1200 riksdaler som måtte dekkes inn fra Langes og Legangers dødsbo. I brevet fra Pontoppidan av 12. april bes Magistraten om å hjelpe til med å innkreve disse pengene, men dersom det ikke er penger nok i disse boene, vil da Magistraten selv påta seg ansvaret for underskuddet? Naturlig nok er det absolutt ingen som vil betale for seg, og heller ikke er det lett å inndrive gyldige regnskap. Unnskyldningene er mange, og

Balestrand ved gården Flesje, tegnet av Hans Gude (1825-1903). Det var her Hans Pedersen Leganger bodde, han som tok på seg ansvaret med å ferdigstille regnskapene til Iver Leganger, den tidligere forstanderen ved Tukt- og manufakturhuset. Denne oppgaven skulle imidlertid vise seg å være enklere sagt enn gjort. Bilde: Wikimedia commons.

noen kanskje litt mer forståelige enn andre.

Hans Leganger

Den det viste seg vanskeligst å få et gyldig regnskap ut av var fogden Hans Leganger, som tok på seg ansvaret med å føre regnskapene til sin avdøde bror Iver Leganger.

Hans Leganger, bosatt på Flesje i Balestrand, ble tilskrevet av Pontoppidan den 30. april i 1753. I dette brevet ble han bedt om å ha regnskapet for Tukt- og manufakturhuset klart innen tre uker. Men tydeligvis skjer det ingen ting i saken, for den 11. mai skriver Pontoppidan til kirkeskriver Søren Bang og ber om at han redegjør for Leganger-saken ovenfor Direksjonen, noe som må til dersom stiftbefalingsmannen skal kunne true med rettsforfølging. Men tydeligvis kan ikke en slik rettsforfølging starte helt enda, for i brevet til kirkeskriveren kommer det frem at Leganger har fått enda en ny frist for å levere regnskap, og denne gangen fra selveste kongen: I brevet av 11. mai nevnes det nemlig at Leganger har fått ny utsettelse via en

«Kongl: Allernaadigste dispensation». Og tydeligvis er det nå juni som gjelder.

Men Hans Leganger trenger visst enda mer tid for å få orden i sin avdøde brors regnskaper. Den 13. juni skriver Pontoppidan atter til Leganger, og nå gis han 28. juli som frist for å komme opp med gyldige regnskaper. Og denne gangen er det Legangers reisevirksomhet for å inndrive skatter som gjør at han må innvilges ytterligere syv uker fra brevets dato. Men det ligger en trussel bak den nye utsettelsen – «uleiligheter» følger dersom Leganger ikke overholder denne fristen: «om saadan Tiid imod Forhaabning skulle overskrides», vil det ikke lenger være mulig å skåne Leganger «for den Uleylighed som deraf maatte følge».

Men Hans lar seg tydeligvis ikke true. Den 23. august skriver Pontoppidan til Bager for å gi beskjed om at han heller ikke nå har klart å inndrive noe regnskap, selv om Hans «derom adskillige gange er bleven erindret». Kort sagt ønsker Pontoppidan nå handling i stedet for ord, og ber om at Bager som konstituert stiftamtmann nå rettsforfølger Leganger for å få ut av ham et gyldig regnskap:

Da nu end dette ikke af hannem [Hans

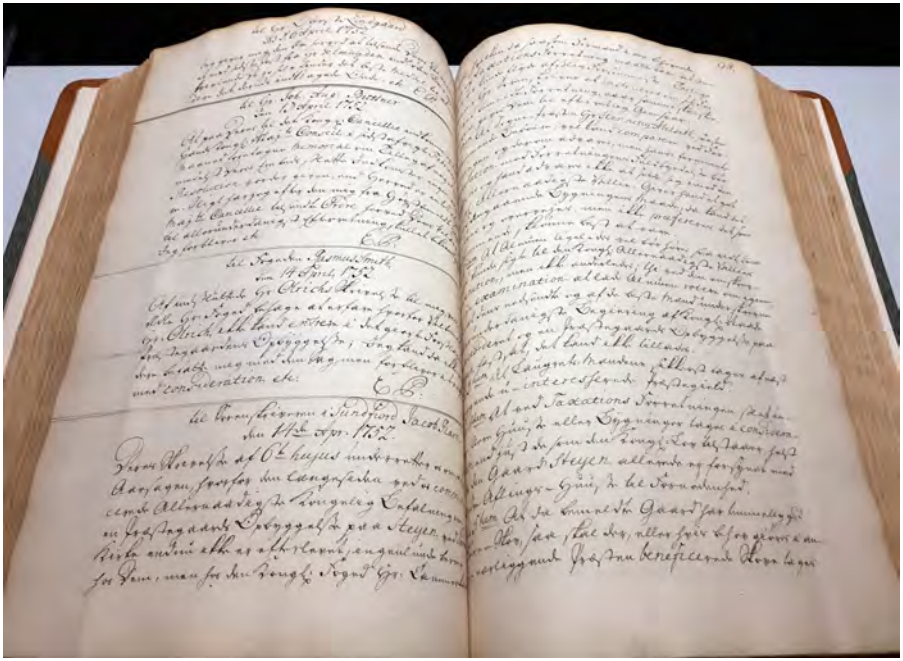

Pontoppidans kopibok (brevbok) 1751-1753, som ligger i arkivet til Bjørgvin biskop ved Statsarkivet i Bergen. I denne kan vi blant annet lese om underslagene som ble gjort i Bergen bys offentlige stiftelser. Bilde: Gina Dahl.

Leganger] *er efterkommet, saa nodsages jeg til at udbede af Deres Høy-Ædle Velbr: saasom constitueret i Stiftbefalingsmandens Sted, at uden Ophold maatte beskikkes en Actor som ved Lov og Dom kand bringe bemelte Mr Hans Leganger til at fuldbyrde sin Pligt, særdeles da det, siden hands Moder nu ved Døden skal være afgaaen, ikke synes raadeligt at lade den Sag længer henstaae; Jeg forbliver med al Høyagtelse og Redebonhed etc:*

Men ting kommer etter hvert på plass, om enn ikke uten at saken blir kastet rundt på et par ganger til. Det viser seg at Hans Leganger ikke har kunnet ferdigstille sin avdøde brors regnskaper fordi han selv mangler informasjon om de summene kassereren ved Tukt- og Manufakturhuset Hans Both har mottatt i kontanter, hva han har levert Iver Leganger, hvorfor og hvor mye. Leganger krever også Both for kopier av utstedte kvitteringer for å kunne ferdigstille brorens regnskap. Tydeligvis er det flere enn Leganger som har sørget for underskudd i Tukt- og manufakturhusets kasse. Og i et brev fra Cicignon og Pontoppidan til Magistraten av 13. september 1753 er det nå Both som trues med represalier dersom de opplysningene som trengs for å ferdigstille regnskapet ikke kommer inn.

Og saken fortsetter helt ut i 1754, om enn den nå etter hvert ser ut til å ta slutt. I et brev fra Pontoppidan til assessor von der Lippe vises det i alle fall til at man kan kreve 496 riksdaler av Iver Leganger, en sum stiftbefalingsmann à Møinicen står som garantist for all den tid han ikke krevde kausjon av Leganger da han tiltrådde embetet. Så da er omsider både pengegjelden og ansvarshavende fordelt mellom aktørene, i alle fall den som tilhørte Leganger. Hva som skjedde med Jacob Langes gjeld, får vi ikke vite ved å lese i Pontoppidans kopibok. Avslutning

Pontoppidan var ikke bare opptatt av religion og teologi, og heller ikke bare av skolesaker og bokskriving. Han interesserte seg vel egentlig for alt det han hadde av ansvarsområder, deriblant de økonomiske. Som biskop utgjorde Pontoppidan sammen med stiftamtmannen enheten som skulle holde tilsyn med alt av offentlige stiftelsers regnskap. Og Pontoppidan lot ikke gresset gro; i 1753 gikk han gjennom regnskapene til alle offentlige «hus» i Bergen, for å sørge for at regnskapene deres kom i orden. Så kanskje var det mange som trakk et lettelsens sukk da Pontoppidan sommeren 1754 reiste tilbake til København og med dette forlot Bergen for godt.

Kilder:

Sakene om underslagene og forhalingene av regnskapene i De sjøfarendes fattighus samt Tukt- og manufakturhuset er å finne i to av Pontoppidans kopibøker, nemlig Biskopen i Bergen, Kopibok 4, 1751-1753, og Kopibok 5, 1753-1754, Statsarkivet i Bergen.

Omslagsfotografiet på forrige nummer av Bergensposten har vært med på en fotoutstilling i Turku, Finland, og resultatet ble bronsemedalje fra PSA (PSA Bronze Colour». Vi takker for at vi fikk lov til å bruke fotografiet, og gratulerer Bente Nedrebø med medaljen.

PSA
Photographic Society of America
WORLDWIDE

Postadresse:
Statsarkivet i Bergen
Årstadveien 22
5009 Bergen
Tlf: 55965800

epost: statsarkivet.bergen@arkivverket.no
digitalarkivet@arkivverket.no
Internett:
http://www.arkivverket.no/bergen/om.html
http://www.digitalarkivet.no/

De siste utgavene i denne serien:

3/2010

1/2011

2/2011

3/2011

4/2011

1/2012

2/2012

3/2012

1/2013

2/2013

3/2013

1/2014

2/2014

3/2014

4/2014

1/2015

2/2015

3/2015

4/2015

1/2016

2/2016

3/2016

4/2016

1/2017

2/2017

3/2017

4/2017

1/2018

2/2018